

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

דברים תשב"ז (חלק ב)

בעיר שערץ ספרינגס נ.י.

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל

- משה דבר אל 'כל' ישראל: בכל הדורות יכול כל אחד למצוא בפסוקי משנה תורה מה שנוגע אליו, כשמבקש את האמת • בדיבורי משה מוצאים תמיד ענינים חדשים בדרך מציאה • מעם שביאר משה את התורה בשבעים לשון • משה רבינו השיג השבעים לשון בשורשם שלמעלה • כשמעתיקים מלשון ללשון, יש אחריות גדול שישאר הבנת המקור. וצריך להיות בקי בשתי הלשונות, ובהבנת הענין • לבני ישראל אסור ללמוד תורה הנעתק ללשון העמים • קדושת יו"ט: זכר כל היצור לפנך בא מעשה איש 'ופקדתו', היינו החסרונות שבמעשים הטובים • החמאים גורמים שאף המצות ומעשים טובים אינם בשלימות הראוי • כשאמר משה דברי תוכחה הכנים בזה גם לימוד זכות על ישראל •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ד לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

צו מנדב זיין רופט: 1-718-388-5519 | אויטאמאטיש דורך קרעדיט קארד: 845-366-2793 #1700

לשון קדשו - קונטרס רעז (חלק ב) 30 מינוט מתוך 60 קלאר ★ ★ ★ ★

לשון קדשו:		ארץ ישראל: 072-3275205	קול אוצר יהודא	ברוקלין: 718-298-4641
929-522-1515		ענגלאנד: 0330-350-3110		ארץ ישראל: 072-3333419
דרוק 1 דערנאך 976 פאר די רעקארדינג פון די וואך.		פּעקס: 718-650-2970		16→5→127.2
		פאר הערות דרוק 3		

• ברכת מזל טוב •

הר"ר לוי משה בירנבוים הי"ו

לדגל אירוסים בתו - עב"ג החתן חיים יושע נ"י

בן הר"ר יואל ברעכער הי"ו (בן צבי מנחם)

• וְהָם יַעֲלוּ לְזָכְרוֹן •

הרבני החסיד המפואר

רבי זאב וואלף ז"ל ווערצבערגער

ב"ר יחזקאל הלוי ז"ל (שו"ב) - נפטר י"א אב תשל"ה

וונתו האשה החשובה

מרת אסתר שרה ב"ר אשר ועלינ' ז"ל

נפטרה ז' אב תשנ"ט

הגה"צ, חריף ובקי בחדרי תורה, עובד ה' מנעוריו, ענותן ושפל
ברך, אוהב שלום ורודף שלום, רבים נהנו ממנו עצה ותושיה,
דבוק ברכיה"ק זי"ע, ולימד ברכים כל ספה"ק ויואל משה

רבי יקותיאל זלמן יו"ט ליפא זצ"ל

בן הגה"צ רבי משה הלברשטאם זצ"ל

חבר הבר"ן העדה החרדית ובעל חברי משה
אב"ד משאקאווע, נשיא וועד בני צאנז, וכולל תולדות אלעזר
נפטר תשעה באב תשפ"ג

האשה החשובה והצנועה אשה יראת ה'

הרבחה בתפלה ושם שמות שגור בפיה

מרת פעסיל הינדא ע"ה

ב"ר מנחם ז"ל

אשת הרה"ח ר' מרדכי דוב גרובער ז"ל

נפטרה י"א אב תשס"ה

האשה החשובה והצנועה,

הרבחה להתפלל ולעשות צדקה כל ימיה

מרת רחל לאה ע"ה מאשקאוויטש

ב"ר אהרן זאב ז"ל (מתלמידי הכתב סופר)

אשת הרה"ח ר' צבי פנחס הכהן ז"ל

נפטרה ו' אב תשס"ג

הרה"ח רבי
משה אפרים
ב"ר ארי' ז"ל
הערשקאוויטש

בקשו רחמים עבור כ"ק רבי ישעיהו יעקב בן רייזל מסקולען שליט"א, לרפואה שלימה בתושה"י

KolSatmar.com

קושיזות ודקדוקים בתחילת הפרשה

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן, [בַּמִּדְבָּר בְּעֶרְבָה מִזֶּמֶר סוּף

[גור].

א

קושיא א

להבין לשון 'אֵלֶּה' הפוסל את הראשונים, דמה בא לפסול בכאן

א) 'אֵלֶּה' הַדְּבָרִים. ס'איז אַ כָּלֵל^א, אַז כל מקום שנאמר אֵלֶּה פּוֹסֵל את הראשונים, [וכשנאמר] וְאֵלֶּה אִיז מוֹסִיף על הראשונים.

[ויש להבין בכאן] וּוְאֵס הָאֵט ער דאָ גע'פֿסל'ט [אז] ער זאָגט 'אֵלֶּה' הַדְּבָרִים.

דער אור החיים הקדוש זאָגט אויף כמה אופנים, [לפרש] וּוְאֵס ס'איז דער 'אֵלֶּה' הַדְּבָרִים.

ב

קושיא ב

להבין הודעת אומרו בכאן אַל כָּל יִשְׂרָאֵל, דהלא גם שאר כל הפרשיות נשנו לכל ישראל

אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל.

ב) [לכאורה] 'וּוְאֵס' הָאֵט ער דען נישט געזאָגט אַל כָּל יִשְׂרָאֵל.

[והלא] דער סֶדֶר מִשְׁנָה [שבכל התורה] זאָגט דאָךְ אויך די גמרא^א אַז ער הָאָט געזאָגט פֿאַר אַלע אִידן, 'יעדער הָאָט געהערט מִפִּי מֹשֶׁה'. [ורק] דערנאָכדעם הָאָט מען איבערגע'חזר'ט [גם מפי אהרן ומפי אלעזר ואיתמר והזקנים, ונמצא ביד הכל] פִּיר מָאָל, ווי די גמרא רעכנט אויס אין עירובין. [אָבער] אַלעס איז געווען אַל כָּל יִשְׂרָאֵל.

[ואם כן] פֿאַרוואָס איז ער דאָ [מער] מִפְּרֶשׁ דער פסוק, [ער איז] זיך מְטָרִיחַ צו זאָגן אַן איבעריגן פסוק אַל כָּל יִשְׂרָאֵל.

ג

רש"י זאָגט טאַקע^ב [לתת טעם בזה למה כינס כולם, כי] אִילו הוֹכִיחַ מִקְצַתָּן [היו אלו שבשוק אומרים וכו'].

אָבער [סוף סוף] ס'איז דאָךְ 'אַלעס' אַזוי געווען [בכל התורה, שבכל פעם כינס את כולם, וא"כ מאי שנא הכא דצריך טעם לזה, והוצרך הכתוב להשמיענו זאת].

^א כמבואר בתחומא משפטים (סימן ג), ובשמות רבה שם (ל, ג).

^ב בגמרא עירובין (נד): תנו רבנן כיצד סֶדֶר מִשְׁנָה 'פִּירשׁ': כיצד למדו ישראל תורה שבעל פה, משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן [וישב לפני משה וכו'], וכן כולם בשעת שמועתן כולן יושבין לפניו ושנה לו משה פירקו. נסתלק אהרן וישב לשמאל משה, נכנסו בניו, ושנה להן משה פירקן [ואותו פרק עצמו ששנה לאחרין]. נסתלקו בניו וכו', נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקן. נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם, ושנה להן משה פירקן. נמצאו ביד אהרן ארבעה, ביד בניו שלשה, וביד הזקנים שנים, וביד כל העם אחד. נסתלק משה ושנה להן אהרן פירקו, נסתלק אהרן שנו להן בניו פירקן, נסתלקו בניו שנו להן זקנים פירקן, נמצא ביד הכל ארבעה. מכאן אמר רבי אליעזר, חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים. וקל וחומר, ומה אהרן שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה [ומסתייעא מילתא להתקיים בלבו להבין מהר, אפילו הכי שמע ארבע פעמים] כך, הדיוט מפי הדיוט על אחת כמה וכמה וכו'. וליגמרו כולהו ממש [ליעיילו כולן ברישא, ולילפו ממש ארבע זימנין], כדי לחלוק כבוד לאהרן ובניו, וכבוד לזקנים. וניעול אהרן וניגמרו ממש, וליעיילו בניו וליגמרו מאהרן [ארבע זימנין, וכן כולן], וליעיילו זקנים ולילפו מבניו, וליזלו וליגמרינהו לכולהו ישראל. כיון דמשה מפי הגבורה גמר, מסתייעא מלתיה.

^ג ברש"י (א, א): אַל כָּל יִשְׂרָאֵל. אִילו הוֹכִיחַ מִקְצַתָּן, היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבין עמכם ולא השיבותם דבר מכן וכן, אִילו הָיִינוּ שם הָיִינוּ משיבין אותו. לכן כנסם כולם, ואמר להם הרי כולכם כאן, כל מי שיש לו תשובה ישיב.

ה

קושיא ג

ברש"י כתב, שהזכיר מקומות החמאים ברמו, מפני כבודן של ישראל.
ויש להבין דהלא להלן בספר דברים מפרט החמאים בפרטיות, ומאי שנא בפסוק זה

בַּמִּדְבָּר בְּעֶרְבָה מוֹל סוּף.

זאגט דאָךְ רש"י אַז ס'שטייט [רק] בַּרְמָז, מפני כבודן של ישראל. מפני כבודן של ישראל האָט ער נישט אויסגערעכנט [די חטאים] בַּפִּירוּשׁ.

ו

ג) פרעגט מען די קשׂיָא, [והלא] די אַלע חֲטָאִים האָט ער דאָךְ דערנאָך גערעכנט בַּפִּירוּשׁ, [און] בַּפִּירוּטֵרוּט, דאָס עגָל און די מַרְגְּלִים. ער רעכנט דאָךְ אויס גאַנצע פְּרָשׁוֹת [בסדר דברים ואתחנן ועקב, בענין החטאים].

ז

קושיא ד

ובפרט בתיבת 'בַּמִּדְבָּר' צריך ביאור האיד נרמז בזה ענין של חטא, והלא במדבר עשו גם הרבה דברים טובים, וכעין שכתב ברש"י על הפסוק רב לָכֵם שְׁכֶת בְּהָר הָהוּא

ד) און דערנאָך, לכאורה [דער וואָרט] בַּמִּדְבָּר [צריך ביאור, שהרי] ער זאָגט דאָךְ גאַרנישט אַז מ'האָט 'געזינדיגט' אין דער מִדְבָּר, ער זאָגט [סתם] אין דער מִדְבָּר.

ח

[ובאמת] אין דער מִדְבָּר האָט מען דאָךְ געטון זייער גרויסע זאַכן. [ונכמו שהכתוב משבחם] [ימ"ב, ב, ה] זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ [אַהֲבַת פְּלוּלְתֶיךָ] לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי 'בַּמִּדְבָּר' בְּאַרְץ לֹא זֹרְעָה.

[ומכאן למדו כי] דער כֶּחַ [וזכות של דור המדבר] איז דאָךְ געבליבן אייביג פאַר אידן. אַחֲרֵים פָּאִים בְּזֻכּוֹתָם זאָגט דאָךְ די גמרא¹, דער גאַנצער פֿלל יִשְׂרָאֵל קומט אין דעם זכות וואָס אידן זענען געגאנגען אין דער מִדְבָּר.

ט

[וכן בכאן כתיב להלן] רב לָכֵם שְׁכֶת בְּהָר הָהוּא, [ומפרש רש"י] דָּאָרט האָט מען געמאַכט [גרויסע ענינים], מ'האָט מִקְבֵּל געווען די תּוֹרָה, און מ'האָט געבויעט אַ מִשְׁכָּן.

ענִינִים רָמִים וְנִשְׁגָּבִים האָבן זיי געטון אין די מִדְבָּר.

[ונמצא] ס'איז נישטאָ קיין רָמֶז וְרִמְזָה [בתיבת 'בַּמִּדְבָּר'] אַז מ'שמועסט דאָ פונעם חֲטָא.

¹ ברש"י (שם): אֵלֶּה הַדְּבָרִים. לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכיר ברמו, מפני כבודן של ישראל.

בַּמִּדְבָּר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומזה בַּמִּדְבָּר, אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר, שאמרו [בשולח טז, ג] מִי יֵתֵן מוֹתָנוּ גוֹרֵי: בְּעֶרְבָה. בשביל הערבה, שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו בים סוף וכו'. [וכן מפרש רש"י בכל הפסוק, שהכל בדרך רמז על המקומות שחטאו בהן].

² בגמרא סנהדרין (ק:): תנו רבנן, דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר וכו', דברי רבי עקיבא. רבי אליעזר אומר באין הן לעולם הבא, שנאמר [תהלים נ, ה] אֶסְפוּ לִי חֲסִידֵי כְרִיתִי בְּרִיתִי עָלַי זָבַח וכו'. ○ אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, שבקה רבי עקיבא לחסידותיה, שנאמר [ימ"ב, ב, ה] הָלַךְ וְקָרָאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לְאָמֹר זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת פְּלוּלְתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בַּמִּדְבָּר בְּאַרְץ לֹא זֹרְעָה, ומה אחרים באים בזכותם, הם עצמן לא כל שכן. [ועיין בס"ג בשלח תשכ"ז, שהאריך שם רבינו בביאור דברי הגמרא אלו].

³ ברש"י (ח, א): רב לָכֵם שְׁכֶת. כפשוטו. ויש מדרשי אגדה, הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה, עשיתם משכן ומנוחה וכלים, קבלתם תורה, מניתם לכם סנהדרין שרי אֵלֶּפִים ושרי מאות.

הקדמה לקושיא ה-ז

במדרש רבה מביא לכאן הלכה דספרים אינם נכתבין בכל לשון. ושבו ממשיך בענין מה שהתורה מרפא את הלשון. ומסיים דכן נלמד גם מכאן, דמתחילה אמר משה לא איש דברים אנכי, כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים, שנאמר אלה הדברים אשר דבר משה

דער מדרש זאגט¹, ילמדנו רבינו, - אין מדרש רבה הייבט זיך אן [די סדרה], - הלכה, ילמדנו רבינו צי מ'מעג שרייבן די תורה בכל לשון. [ומתרג' כך שנו חכמים [דרבן גמליאל סובר כן] מ'טאר נישט [לכתוב התורה בכל לשון], נאר [בלשון] יונית האט מען מתיר געווען, שנאמר (נח ט, כז) יפת אלקים ליפת².

יא

דערנאך זאגט ער ווייטער, די תורה הקדושה איז מרפא את הלשון, ומתיר את הלשון. און ער ברענגט פסוקים אויף דעם.

יב

צום סוף לאזט ער אויס, וואס דארף איך האבן פסוקים [ממקום אחר], מ'זעט דאך דא [בפרשתן] ביי משה רבינו³, פריער האט ער געזאגט (שמות ד, י) לא איש דברים אנכי [וגר' כן] כבד פה וכבד לשון [אנכי]. און כיון שזכה לתורה, התחיל לדבר דברים הרבה. מנין, ממה שנאמר אלה הדברים [אשר דבר משה].

יג

קושיא ה

האיך שייך לפסוק זה, הך הלכה דספרים אין נכתבים בכל לשון

דער גאנצער מדרש איז א פלא.

(ה) קודם וואו קומט עפעס 'אהער' די הלכה, צי מ'מעג שרייבן די תורה בכל לשון.

יד

קושיא ו

וכן מה שייך זה לענין מה שמסיים תורה מרפא את הלשון

(ו) און וואס א 'קישור' האט דאס [די הלכה] מיט דעם וואס ער דערציילט [נאכדעם] אז די תורה הקדושה איז מרפא את הלשון.

¹ דבריהם רבה (א, א): אלה הדברים. הלכה, אדם מישאל מהו שיהא מותר לו לכתוב ספר תורה בכל לשון וכו'. כך שנו חכמים (משה מגילה ח:), אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון, רבן גמליאל אומר אף הספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, ומה טעמו של רבן גמליאל שאומר מותר לכתוב ספר תורה יונית, כך לימדנו רבותינו, אמר בר קפרא דכתיב יפת אלהים יפת וישכן באהלי שם, שיהיו דבריו של שם נאמרין בלשונותיו של יפת, לכך התירו שיכתבו בלשון יונית.

אמר הקב"ה, ראה לשונה של תורה מה חביבה, שמרפאה את הלשון. מנין, שכן כתיב (משלי טו, ד) מרפא לשון עץ חיים, ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר (שם ג, יח) עץ חיים היא למחזיקים בה. ולשונה של תורה מתיר את הלשון, תדע לך, לעתיד לבוא הקב"ה מעלה מגן עדן אילות של תורה משוכחים, ומה הוא שבתן, שהן מרפאין את הלשון, שנאמר (יחזקאל מז, יב) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה וגר, מנין שהיא רפואה של לשון שנאמר (שם) והיה פרוי למאכל ועלהו לתרופה. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, חד אמר לתרפיון, וחד אמר כל שהוא אלא ולועט הימנו, לשונו מתרפא ומצחצחה מיד בדברי תורה, שכן כתיב מזה ומזה, ואין מזה ומזה אלא תורה שנאמר (תשא לב, טו) מזה ומזה הם כתבים.

ריש לקיש אמר, מה לנו ללמוד ממקום אחר, נלמוד ממקומו, הרי משה עד שלא זכה לתורה, כתיב בו לא איש דברים אנכי, כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו, והתחיל לדבר דברים. מנין, ממה שקרינו בענין, אלה הדברים אשר דבר משה.

² ויין הוא מבני יפת כמבואר בפסוק (נח י, ב).

טו

קושיא ז

גם האיד נשמע פסוק זה דך עניינא דהתורה מרפא את הלשון. דאי ממה שמושה רבינו דיבר לכל ישראל, הלא זה לא התחיל בכאן, רק זה מ' שנה שמושה מדבר דברי התורה לכל ישראל

ז) און וואָס דרינגט ער זיך אויף פון דאָנעט (מפסוק אַלּה הַדְּבָרִים) 'שהתחילי' (לדבר דברים). און 'ביז דעמאַלטס' וואָס האָט ער געטון? ער האָט דאָך 'פֿסֶדֶר' געלערנט (תורה מיט אידן), אַלע פערציג יאָר.

[דהרי פרשת אלה הדברים] דאָס איז דאָך שוין געווען בִּאֲרָבָעִים שָׁנָה בַּעֲשָׂתִי עֶשְׂרֵי חֹדֶשׁ [בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ], ס'איז געווען ראש חודש שבט, ס'איז געווען אַ חודש פֿאַרן הסתלקות [של משה. און אין] די גאַנצע פערציג יאָר האָט ער דאָך געלערנט מיט אידן, [דעם] סֶדֶר מִשְׁנָה האָט ער גערעדט צו אַלע אידן [בכל השנים].

נו פון דאָנעט איז הערשט געדרינגען אַז ער האָט געקאַנט רעדן? פון אַלּה הַדְּבָרִים וואָס ער האָט געזאָגט דעם לעצטן חודש? ס'איז דאָך געווען אזוי די אַלע יאָרן.

טז

הקדמה לקושיא ח-א

במדרש מביא לכאן הפסוק מוכיח אדם אחרי, זה משה שהוכיח את ישראל חן ימצא ממחליק לשון, זה בלעם שהחליק בדבריו ונפלו לשטים

ווידעראום איז דא אין מדרש, אַלּה הַדְּבָרִים, זה שאמר הכתוב (משלי כח, כג) מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרָי, חן ימצא ממחליק לשון.

פירוש: תמיד.

'בדברים רבה (א, ב): אַלּה הַדְּבָרִים, זה שאמר הכתוב מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרָי, חן ימצא ממחליק לשון. רבי פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר, מוֹכִיחַ זה משה, אָדָם אלו ישראל, שנאמר (יחזקאל לד, לא) וְאָתָּן צִאֲנִי צֶאֱן מִרְעִיתִי אָדָם אִתָּם. מהו אַחֲרָי, אמר הקב"ה בשביל להביאן אחרי. חן ימצא זה משה, דכתיב (תשא לג, יב) וְגַם מִצֶּאֱתָ חֵן בְּעֵינַי. מִמְּחַלֵּיק לְשׁוֹן זה בלעם, שהחליק בנבואותיו, וגבה לבם ונפלו בשיטים. ○ דבר אחר מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרָי, אמר רבי יהודה ב"ר סימון מהו אַחֲרָי, אמר הקב"ה כביכול משה הוכיחני אחר ישראל והוכיח לישראל אַחֲרָי, לישראל אמר אִתָּם חֲטָאתָם וְחֲטָאָה גְדֹלָה, להקב"ה אמר לָמָּה ה' יַחְרֵה אִפְּךָ בְּעַמֶּךָ. מהו לָמָּה אמר רבי יצחק בשעה שעשו ישראל את העגל ביקש הקב"ה לכולת שונאיהן של ישראל, אמר לו משה, רבש"ע העגל הזה טוב הוא לסייע לך, א"ל הקב"ה מה מסייע לי, אמר לו משה אם אתה מוריד גשמים הוא מפריח טללים, אתה מוציא את הרוחות והוא את הברקים, אמר לו הקב"ה וְכִיִּן אֵף אַתָּה טוֹעָה בַּעֲגָל, אמר לפניו רבש"ע אלא לָמָּה ה' יַחְרֵה אִפְּךָ בְּעַמֶּךָ, ולישראל הוא אומר אִתָּם חֲטָאתָם וְחֲטָאָה גְדֹלָה, א"ר יהודה ב"ר סימון משל למה הדבר דומה, למלך שכעס על אשתו, טרפה והוציאה מביתו, שמעו בו השרושינין הלכו אצל המלך ואמרו לו הא מרי כך אדם עושה לאשתו, מה עשתה לך, והלכו אצלה ואמרו לה עד אימת את מכעסת אותנו, קדמותיך הוא תניינותיך הוא. אף משה כשהלך אצל הקב"ה אמר לו לָמָּה ה' יַחְרֵה אִפְּךָ בְּעַמֶּךָ, [וכי] לא בניך הם, וכשהלך אצל ישראל אמר להן עד אימת אתם מכעסים אותנו, קדמותיך הוא תניינותיך הוא, וכן הוא אומר בְּמִדְבָּר בְּעֶרְבָה מִזֶּל סוּף. וברעת זקנים לבדלי התוספות (א, א) הביא מדרש בזה"ל: אַלּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה. זה שאמר הכתוב

מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרָי חן ימצא ממחליק לשון. מוֹכִיחַ אָדָם זה משה, שהוכיח את ישראל [שנקראו אָדָם], שנאמר (יחזקאל לד, לא) וְאָתָּנָה צִאֲנִי צֶאֱן מִרְעִיתִי אָדָם אִתָּם. אַחֲרָי, אחר שהוכיחן הקב"ה, ומפני שהוכיחן חן ימצא, שנאמר במשה (תשא לג, יב) וְגַם מִצֶּאֱתָ חֵן בְּעֵינַי. מִמְּחַלֵּיק לְשׁוֹן זה בלעם, שדיבר להם חלקקות ואמר מה טבו אֶחְלִיק יַעֲקֹב. ○ מִשָּׁל דְּמַשָּׁה וּבִלְעָם לָמָּה הַדְּבָר דּוּמָה, לְבָן מֶלֶךְ שֵׁשׁ לוֹ שְ�נֵי שָׁרִים, אֶחָד אוֹהֵבוֹ וְאֶחָד שׁוֹנְאוֹ. האוהב אומר לו, בְּנִי הִזְהֵר שְׁלֵא תַעֲשֶׂה עֲבִירָה, שֶׁאֵינְךָ מֵלֵךְ דְּרִין, וְכֵן יִשְׁמַע לֹא יִחוּס עֲלֶיךָ אֵלֶּא יִהְיֶה. והשונא אומר, עֲשֵׂה כֹל תַּאוֹת לְבָבְךָ, כִּי הַמֶּלֶךְ אֲבִיךָ, וְאֵינְךָ יָרֵא מִשּׁוֹם דְּבַר. וְכֵן מֹשֶׁה אוֹהֵב אֶמֶר לְיִשְׂרָאֵל הִשְׁמָרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם, וְכִתִּיב וַיַּחְרֵה אֵף ה' בְּכֶם וּגְו', אֲבָל בְּלָעַם הַשּׁוֹנֵא אֶמֶר לָהֶם מַה טָּבוֹ אֶחְלִיק יַעֲקֹב מִשְׁכַּנְתֶּיךָ יִשְׂרָאֵל וּגְו' וְעָשׂוֹ כֹל תַּאוֹת לְבַבְכֶם, כִּי לֹאֻמוֹת עוֹשֶׂה כֹל הָרַעָה שְׁגוֹר עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר לֹא אִישׁ קָל יִכְזֹב, אֲבָל בְּכֶם שֶׁאַתֶּם בְּנוֹי, אִם גָּזַר רַעָה הָיָה אֲמָר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדָבַר וְלֹא יִקְיָמָה. וְעֲלֵיהֶם אֶמֶר שְׁלֵמָה (משלי כז, ו) וְנֶאֱמָנִים פְּעֻעֵי אוֹהֵב וְנִעְתָּרוֹת נִשְׁקוֹת שׁוֹנֵא. וְגַם עַל מֹשֶׁה נֶאֱמַר (שם כד, כה) וְלִמְוִכִּיחִים יִנָּעַם וְעֲלֵיהֶם תְּבֹאֵה בְּכַפַּת טוֹב, וְעֲלֵיוֹ לֹא נֶאֱמַר אֵלֶּא וְעֲלֵיהֶם, עַל הַמּוֹכִיחַ וְעַל הַתּוֹכַחֵת.

וכן הוא בְּרַשִׁי עַל מִשְׁלֵי (כח, כג) בְּשֶׁם תְּנוּחָמָא, וז"ל: מוֹכִיחַ אָדָם וכו'. בתנחומא על אלה הדברים,

[מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרָיו], מִשֶּׁה רִבִּינוּ הָאֵט גַּעשְׁטראָפֶט"א אֵידן [וְהוֹכִיחֵן, בְּכִדִּי לִהְיִיאַם] אֹונטער הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. פֶּאָר אֵידן הָאֵט ער גַּעזאַגט אַתָּם חֲטָאֲתֶם חֲטָאָה גְּדוֹלָה (תשא לב, ל), און פֶּאָרן בּוּרָא כָּל עוֹלָמִים הָאֵט ער גַּעזאַגט (שם, יא) לָמָּה ה' יַחֲרָה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ. חֵן יִמְצָא [זֶה מִשֶּׁה] מִמַּחֲלִיק לְשׁוֹן, זֶה בְּלָעַם, [וּוֹאָס] ער הָאֵט זיי גְרוּיִס גַּעמאַכט מִיט דִּי רֵיד, ער הָאֵט גַּעזאַגט מַה טָבוּ אֶהְלִיף יַעֲקֹב^{יב} [בֶּלַק כֹּד, ה] און דוּרְכֵדַעס זַענען זיי אַרֵיינגעפֿאַלן אִין שְׁטִים.

יז

קושיא ח

דברי המדרש כולו צריך ביאור. חזא דהלא בלעם לא אמר דברי עצמו, רק מה שניתן בפיו מן השמים

(ח) פרעגן דאך שוין אַלע אויף דעם מדרש.

[דְּהַגֵּן דְּבִרֵי הַמִּדְרָשׁ צְרִיכִין בִּיאור, שְׁהָרִי פִרְשֵׁת נְבוּאָת בִּלְעָם הוּא חֵלֶק מִהַתּוֹרָה הַק', וְיֵשׁ בּוֹ נְבוּאָה אֱמִיתִית עַל לַעֲתִיד לְבֹא וּכְמִבּוּאָר בְּרַמְבַּם"ם, וְלֹא הִיָּה יֹכֹל לְדַבֵּר אֵלָּא אֶת אֲשֶׁר יֵשִׁים ה' בְּפִיו, וְלֹמָה יִקְרָא עַל זֶה בְּתוֹאֵר מַחֲלִיק לְשׁוֹן. וְגַם אֵידן יֹכֵן שׁוֹה גַּרְם כְּשִׁלּוֹן לְיִשְׂרָאֵל לַתּוֹעוֹת מִדְּרָךְ ה', וְהֵלָּא לֹא אָמַר רַק הַדִּיבּוּרִים שֶׁנִּתְּנוּ בְּפִיו מִן הַשָּׁמַיִם. (דְּבִרֵי יִזְאֵל).^{יז}]

יח

קושיא ט

וגם יש להבין ביאור לשון אחרי דייקא, במה שהוכיח משה את ישראל, ולכאורה היה סגני לומר מוכיח אדם חן ימצא

(ט) און דער [לשון] אַחֲרִי, נֶאָךְ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, [הוּא לְכַאוּרָה מִיּוֹר וְצִרִיךְ בִּיאור].

[דִּיסְפִיק שִׁיאֲמַר הַכְּתוּב מוֹכִיחַ אָדָם חֵן יִמְצָא, וְכִמְה פַּעֲמִים נֹכַח עֲנִינֵי תוֹכַחָה בְּתוֹרָה הַק', וְלֹא אָמַר אַחֲרֵי, וּמוֹבֵן מֵאֵלּוּ שֶׁתְּכִלִּית הַתּוֹכַחָה הוּא לְהִבְיֹאן אַחֲרֵי הַקב"ה. (דְּבִרֵי יִזְאֵל).]

[וּבִפְרָט דִּלָּא מִתַּאִים הַלְשׁוֹן כָּל כַּךְ, שְׁהָרִין וּוְאוֹ אִיז פֶּאָרְהַאָנְדֵן בֵּיִים בּוּרָא כָּל עוֹלָמִים [עֲנִין הַלִּיכָה אַחֲרָיו אוֹ לִפְנֵי, וְהֵלָּא] עַר אִיז דֶּאָךְ מִלָּא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ (יִשְׁע"י, ג).]

יט

קושיא יא

וגם ביאור לשון חן ימצא, דמשמע על דבר הבא בהיסח הדעת

(י) און וּוֹאָס אִיז דער 'חן ימצא' מִמַּחֲלִיק לְשׁוֹן.

[דִּלְשׁוֹן מִצִּיָּאָה מוֹרָה עַל דְּבִר הַבָּא בְּהִיסָח הַדַּעַת, וְכִמּוֹ שֶׁמִּפְרָשׁ הִישְׁמַח מִשֶּׁה"ע עַל אִמְרָם ז"ל^{יח} יִנְעִתִי וּמִצִּיָּאָה תֵּאֱמִין, וְכִנּוּדַע. וּמִדּוּעַ תִּנְעִנּוּ הַחֵן דְּרַךְ מִצִּיָּאָה דּוּקָא. (דְּבִרֵי יִזְאֵל).]

מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי [חן ימצא], זֶה מִשֶּׁה שֶׁהוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל אַחֵר הַקב"ה, שֶׁנִּקְרָא אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר אָדָם אַתָּם, וְנֹאמַר בּוֹ (תשא לג, יז) כִּי מִצִּיָּאָה חֵן בְּעִינָי. מִמַּחֲלִיק לְשׁוֹן זֶה בִּלְעָם, הָאוֹמֵר לְיִשְׂרָאֵל דְּבָרִים מִתּוֹקְנִים, מַה טָבוּ אֶהְלִיף יַעֲקֹב. מִשֶּׁה מִכְרִיז הִשְׁמִרוֹ לָכֶם כֵּן יִפְתָּה, וּבִלְעָם מִכְרִיז וּמַחֲנִיף עֲשׂוֹ תֹאוֹתֵכֶם וְאִינוּ מִקְפִּיד, לֹא אֵישׁ קָל וְיִכְזֹב בְּאוֹמוֹת, אֲבָל בָּכֶם [וְהוּא] אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה. וְשִׁלְמָה צָוָה עַל שְׁנֵיהֶם נִגְמָנִים פְּצָעֵי אוֹהֵב וְנַעֲתָרוֹת נְשִׁיקוֹת שׁוּנָא.^{יט}

^{יט} פִּירוּשׁ: שֶׁהוֹכִיחֵן, גַּעזַאגט שְׁטראָפֶ רֵיד.

^{יב} כְּמִבּוּאָר בְּהַמִּדְרָשׁ הַמּוֹכֵחַ בְּרַעַת זְקִנִים לְבַעֲלֵי הַתּוֹסֵפוֹת, וּבִרְשִׁי עַל מִשְׁלִי.

^{יג} בְּרַמְבַּם"ם (מַלְכִּים יא, א): הַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ עֲתִיד לַעֲמֹד וּלְהַחֲזִיר מַלְכוּת דָּוִד לְיִשְׁרָאֵל וכו'. וְכָל מִי שֶׁאִינוּ מֵאֲמִין בּוֹ אוֹ מִי שֶׁאִינוּ מִחֲכֵה לְבִיאָתוֹ, לֹא בִּשְׂאָר נִבְיָאִים בִּלְבָד הוּא כּוֹפֵר, אֵלָּא בְּתוֹרָה וּבְמִשְׁנָה רַבִּינוּ וכו'. וְאֵלּוּ הַדְּבָרִים הַמְּפֹרָשִׁים בְּתוֹרָה, הֵם כּוֹלְלִים כָּל הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֱמָרוּ עַל יְדֵי כָּל הַנְּבִיאִים. אֵף בְּפִרְשֵׁת בִּלְעָם נֹאמַר, וְשֵׁם נִכְּא בְּשֵׁנֵי הַמְּשִׁיחִים, בְּמִשְׁחַת הָרֶאשׁוֹן שֶׁהוּא דָּוִד, שֶׁהוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד צְרִיחָם, וּבְמִשְׁחַת הָאֲחֵרוֹן שְׁעוּמַד מִבְּנֵי, שְׁמוּשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּאַחֲרוֹנָה, וְשֵׁם הוּא אֹומֵר אֶרְאֹנוּ וְלֹא עָתָה זֶה דָּוִד, אֲשֶׁרְנוּ וְלֹא קְרוֹב זֶה מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ, דְּרַךְ כּוֹכֵב מִיַּעֲקֹב זֶה דָּוִד, וְקָם שְׂבֵט מִיִּשְׂרָאֵל זֶה מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ, וּמִחֵץ פֶּאֲתֵי מוֹאָב זֶה דָּוִד וכו', וְקִרְקֵר כָּל בְּנֵי שֵׁת זֶה הַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ וכו', וְהָיָה אֲדוֹם יִרְשֶׁה זֶה דָּוִד וכו', וְהָיָה יִרְשֶׁה [שְׁעִיר אֲבִיּוֹן] וְגו' זֶה הַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ וכו'.

^{יד} כֵּן הִקְשֶׁה רַבִּינוּ בִּס"ג דְּבָרִים תְּשִׁי"ז, וְעוֹד בְּכִמְהָ מִקּוּמוֹת. וְעִיֵּין עוֹד בְּיוֹזְאֵל מִשֶּׁה (א, קעז).

^{טו} בְּתַהֲלִים תִּפְלֶה לְמִשֶּׁה (קִיט, קסב אוֹת ב) [בְּשֵׁם הַחֵן טָב פִּרְשֵׁת יִתְרוֹ]: כִּכְ הַתּוֹרָה אֵינוֹ בֹּא רַק עַל יְדֵי יִגִּיעָה, כֹּאמֵרם

ב

ובכלל על איזה נשיאות 'תן' הכוונה בכאן
 (יא) [וגם יש לדרקדק על איזה נשיאות 'תן' הכוונה באומרו תן ימצא].
 (ועל כל פנים) דער גאַנצער מדרש [דארף פשט].

כא

קושיא יב

ברש"י דמושה למד מיעקב שלא הוכיחן אלא סמוך למיתתו
 רש"י זאָגט¹¹, מפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתתו. [און]
 ממי למד [משה], פון וואו האָט ער געלערנט, פון יעקב אבינו.

כב

הקשו דמזה משמע שמושה הוכיחן מדעת עצמו. וקשה דהלא
 מפורש בפסוק שאמר כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֵלֵיהֶם

(יב) פרעגן זיי די קשׂיא, פון דאָ זעט דאָך אויס אז ער האָט עס געטון מִדַּעְתּוֹ, די
 גאַנצע תוכחה. וְהִרְאִיָּה ער פרעגט דאָך ממי למד. און [על זה קשה דהלא] ס'שטייט דאָך
 אין פסוק בפירוש אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וּגו' כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֵלֵיהֶם, דער בורא כל
 עולמים האָט אים אַזוי געהייסן. [און] אז דער בורא כל עולמים האָט אים געהייסן, איז
 דאָך נישט קיין קשׂיא פאַרוואָס דעמאָלטס, ווייל דעמאָלטס האָט מען אים געהייסן.

כג

זיי פלאָגן זיך צו פאַרענטפערן, אז מ'האָט אים געהייסן, און נישט אויף אַ זמן.
 אַזוי זאָגט דער מזרחי¹² [באחד מהתירוצים].

יגעת ומצאת תאמין, ואף על פי כן אינו בא על יגיעה מעט, רק שמצטער עצמו הרבה להבין, ואינו מכיר האמת
 ואינו מוצא הכל [לפעמים], וברע אחד [לאחר זמן] נפתחין לו שערי אורה, אורות גדולים מאוד, והרי זה כמציאה
 אחר היגיעה. וזה להורות כי לא בכח יגבר איש, כי אם לה' הישועה, והוא לא יתנונו כי אם למי שעמל בה, כדי
 שתקרא על שמו.

וכן הובא בייטב לב ריש פרשת כי תצא: כי תצא למלחמה וגו' וינתנו וגו'. 'זימסרנו' היה לו לומר, מה זה
 לשון נתינה. ונראה לי על פי ששמעתי ממורי זקניי זלה"ה (הישמח משה) שפירש מאמרם (מגילה ו'): יגעתי
 ומצאתי תאמין, דשני אלו סותרים אהדדי, דמציאה בא בהסח הדעת, ולא ביגיעה. אבל הענין, דאם האדם מייגע
 עצמו בתורה בעיון רב, אם שלפעמים יעלה חרס בידו, שוב אחרי זה יבין וישכיל המצאה נפלאה, והוא מתת
 אֱלֹקִים בקרבו. והוא שאמרו יגעתי ואחר זה מצאתי בהיסח הדעת, תאמין, עד כאן דבריו. וכן הענין נגד יצר
 הרע, אמר הכתוב כי תצא למלחמה על איִבֶּיךָ, אם שתעלה חרס בידך, שוב אחר שתעשה את שלך אז ונתנו ה'
 אֱלֹקֶיךָ בְּיָדְךָ, בבחינת נתינה ומתנה, כדכתיב (תהלים לו, לב-ג) צוּפָה נִרְשָׁע לְצַדִּיק וגו' ה' לא יַעֲזֹבֶנּוּ (עיין קידושין
 ל:). והבן.

¹¹ בגמרא מגילה (ו'): ואמר רבי יצחק, אם יאמר לך אדם, יגעתי [בתורה] ולא מצאתי, אל תאמן, לא יגעתי
 ומצאתי אל תאמן, יגעתי ומצאתי תאמן וכו'. ולדברי תורה לא אמרן אלא לחדודי, אבל לאוקמי גירסא [פירשי':
 שלא תשתבח ממנו] סיעתא מן שמיא היא.

¹² התיירץ על זה, להלן באות קסה.

¹³ ברש"י (א, א): וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעָשִׂי עֶשֶׂר חֹדֶשׁ בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, ממי
 למד, מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה. אמר, ראובן בני אני אומר לך, מפני מה לא הוכחתין כל
 השנים הללו, כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך
 למיתה, כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חבירו ורואה ומתבייש ממנו כו', כדאיתא בספרי (כאן).
 וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה. וכן שמואל, שנאמר (שמואל א' יב, ג) הִנֵּנִי עֲנֵנִי בִי. וכן דוד את
 שלמה בנו.

¹⁴ בפירוש הרא"ם (א, א): אֵלֶּה הַדְּבָרִים [פירש"י] לפי שהן דברי תוכחות וכו'. ויש לתמוה, אם פירוש אֵלֶּה
 הַדְּבָרִים הוא דברי תוכחות, היאך כתב אחר זה כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֵלֵיהֶם, והלא התוכחות לא היו אלא מפי

און דער גור אריה² (מביא שאר תירוצי המזרחי, ומפלפל בזה, ועל כל פנים) זיי פלאַגן זיך עס צו פאַרענטפערן. [ואף און נימא בה מילתא לתרץ קושייתם].

כד

קושיא יג

בפסוק ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש וגו', יש להבין למה נאמר זה בתחלת הספר, קודם הפסוק אלה הדברים, שהרי כל הספר הוא שנאמרה בסוף מ' שנה לאחר ר"ח שבט

[ובמשמעות לשון הפסוק] ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש, דבר משה [אל בני ישראל] ככל אשר צוה ה' אתו אלהם. [משמע כי בכאן] הייבט ער הערשט אן א פרישע זאך, ויהי בארבעים שנה, דערציילט ער א מעשה.

יג [אמנם] לכאורה דעס האָט דאָך געדאַרפט שטיין פריער [טרם פסוק הראשון], די פרשה [תחלת הסדרה] דארף זיך דאָך 'אנהייבן' מיט דעם, ווען ער איז געקומען אַהרי הכתו את סיון מלך האמרי [בשנת הארבעים וגו', איז אלה הדברים אשר דבר משה וגו'].

די 'גאנצע' מעשה איז דאָך געווען אַהרי הכתו, דאָס איז דאָך געווען באַרץ סיון וְעוֹג, די גאַנצע, [אויך] דער אַלה הדברים, די גאַנצע פרשה, [און] די גאַנצע משנה תורה [כל ספר דברים] האָט ער דאָך דעמאָלטס געזאָגט [מן ר"ח שבט ואילך], דאָס האָט זיך הערשט דעמאָלטס אָנגעהויבן.

[איז פאַרוואָס] זאָגט ער 'קודם' אַלה הדברים, און ער זאָגט נישט ווען, און דערנאָך הייבט ער אָן צו דערציילן ווען ס'איז געווען. [והלא] דער דרך איז דאָך נישט אַזוי, ער האָט געדאַרפט קודם זאָגן 'דאָס' [ויהי בארבעים שנה וגו' אַהרי הכתו וגו', ואחר כך אלה הדברים וגו'].

עצמו, כמו שכתב רש"י אחר זה גבי ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש, מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתתו. וממי למד, מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתתו כו', וכן יהושע, וכן שמואל, וכן דוד את שלמה בנו. אלא משה מפי עצמו הוכיחן, דומיא דכל הני. [א] ושמא יש לומר, אף על פי שהתוכחות היו מפי עצמו, לא הוכיחן אלא ברשות ה'. ופירוש ככל אשר צוה ה' אותו, שנתן לו רשות להוכיחן. [ב] אי נמי צוהו להוכיחן, כמשמעו, אלא שלא פירש לו הזמן שיוכיחם, ומשה רבינו דן מעצמו, שלא יוכיחם אלא סמוך למיתתו, דומיא דיעקב ויהושע ושמואל ודוד. [ג] אבל ממה שכתוב בעבר ה'ירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת, דמשמע שפירוש אלה הדברים הם דברי המצוות, לא דברי התוכחות, איכא למימר שבעבר הירדן נעשו שני עניינים, הראשון שהוכיח את ישראל על כל ההכעסות שהכעיסו המקום, כנזכר בפסוק אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר ה'ירדן במדבר בערבה וגו', והשני שבאר להם כל התורה בשבעים לשון, והוא הנזכר בפסוק בעבר ה'ירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת, שבתחילה הזכיר התוכחות הללו ברמז, ואחר כך הזכיר שבאר להם את התורה בשבעים לשון. ואחר כך חזר והוכיחן על שלוח המרגלים, ואמר ה' אלקינו דבר אלינו [וגו'], מפני שהוא היה הסיבה שלא יכנסו לארץ וכו' [עיי"ש עוד באורך].

² בגור אריה (שם, אות א): לפי שהן דברי תוכחה וכו'. והקשה הרא"ם, דכאן משמע שהיה דברי תוכחה שהוכיח את ישראל, והתוכחה מפי עצמו, כמו שכתב רש"י לקמן אצל ויהי בארבעים שנה, וממי למד משה וכו', אם כן מפי עצמו הוכיח אותם ולא מפי הגבורה, והכתוב אומר [אלה הדברים] אשר דבר משה אל כל ישראל ככל אשר צוה ה'. ותיירץ הרא"ם, דאף על גב דמפי עצמו הוכיח אותם, לא הוכיח אותם אלא בפרשת הקב"ה. [ועוד תיירץ, דבעבר הירדן נעשו שני עניינים, שהוכיח אותם על ההכעסות שהכעיסו לפניו, וגם ביאר להם את התורה בע' לשון (רש"י א, ה), כדכתיב בהדיא בקרא הואיל משה באר את התורה הזאת. ומתחלה הוא מזכיר את התוכחה ברמז, ואמר ויהי בארבעים שנה וגו', כלומר שגם בעבר הירדן באר את התורה בע' לשון, ואחר כך חזר והוכיח את ישראל במרגלים ובעגל. והשתא ככל אשר צוה ה' קאי על המצוות שבאר להם. [ואין צריך לזה לתירוץ השני], שהרי באלה הדברים רבה (א, ה) בפירוש אמרו, כי אמר משה בשביל שאמרתי שמעו נא המרים (חקת כ, י) נטלתי שלי, ועכשיו אני בא להוכיחם, אמר לו הקב"ה דבר ואל תתירא, אמר הקב"ה כיון שקבלו תוכחה צריך אתה לברכם, התחיל לברכם יספ ה' עליכם (א, יא). הרי כי הם אמרו כי הקב"ה צוה לו להוכיחם.

כה
קושיא יד

אחרי הכתו את סיוחן מלך האמרי וגו'.
בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר.

ברש"י מפרש הפסוק הואיל משה, שהוא לשון התחלה. ולפירושו יש להבין למה נקרא זה התחלה, והלא זה כבר ארבעים שנה שהוא מבאר את התורה לישראל

הואיל משה, וואס איז טייטש 'הואיל' משה.
רש"י זאגט^{כא} הואיל לשון התחלה, ער האט אנגעהויבן, כמו הנה נא הואילתי לדבר (וירא יח, כז). אזוי זאגט רש"י.

כז

יד) לכאורה וואס א התחלה [איז דא געווען], און ביז דעמאלטס וואס האט ער געטון? [והלא] ער האט דאך מבאר געווען די תורה הקדושה [תיכף מיום נתינתה], פונעם בארג סיני אן [ואילך] איז ער דאך אראפגעקומען [מן ההר אל העם] און ער האט אידן געגעבן צו פארשטיין [די תורה], ער האט מיט אידן געלערנט [במדבר סיני, אלא שחזר ושנאה להם בערבות מואב].

וואס דערציילט ער מיר עפעס די התחלה, [שאז התחיל] באר את התורה הזאת, ביאורים האט ער אנגעהויבן 'פרישע'. וואס זעט מען דען [ביאורים חדשים, והלא עיקר משנה תורה הוא רק חזרה על הראשונות].

כח
קושיא מז

וברמב"ן מפרש הפסוק הואיל משה, שהוא לשון רצון, ומפרש דהכוונה שאמר כן מעצמו. ועל זה קשה גם כן כדלעיל, דהלא מפורש בפסוק שאמר משה ככל אשר צוה ה' אתו אלהים

[און] דער רמב"ן זאגט^{כב}, הואיל [איז] לשון רצון, [ווייל] ער האט אליין געוואלט, מ'האט אים ניטאמאל געהייסן. דער רמב"ן טייטשט אזוי דעם הואיל.
טו) [אבער] ס'איז אויך אביסל שווער, וואס הייסט ער האט 'געוואלט', [והלא] ס'שטייט דאך בפירוש ככל אשר צוה ה' אתו אלהים.

כט

ער וויל מאכן חילוקים [ברמב"ן, אז] ס'איז געווען זאכן וואס מ'האט אים געהייסן [והם מצות החדשות שנזכרו רק בספר דברים], און זאכן וואס ער האט געוואלט [והם מצות הישנות שחזר עליהם לבארם יותר].

[אבער] דער פסוק זאגט דאך סתם [אויף] אלדינגס [אז ס'איז געווען] ככל אשר צוה ה' אתו אלהים, און ער זאגט הואיל משה ער האט געוואלט, לויטן רמב"ן איז דאך עפעס ווי תיתי דסתרי.

^{כא} ברש"י (א, ה): הואיל. התחיל, כמו הנה נא הואילתי: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם.

^{כב} ברמב"ן (א, ח): והנה הזכיר בכאן שני דברים. אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אתו אלהים, וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה, שלא נזכרו עד הנה בתורה, ואמר שהם ככל אשר צוה ה' אתו, לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטווה. והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם וידבר ה' אל משה, ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטווה מפי הקב"ה. ואמר עוד כי הואיל משה 'באר' את התורה, וזה רמז במצות שנאמר כבר, שיחזור אותם, לבאר אותם ולחדש בהם דברים. וטעם 'הואיל' משה, 'שרצה' לבאר להם את התורה. והזכיר כן להודיע כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו ה' בזה, מלשון הואיל נא ולין (שופטים יט, ו), ולו הואלנו ונשב (יהושע ז, י), וכן רבים.

ל

הקדמה לקושיא מז

באר את התורה הזאת, פירש"י בשבעים לשון. והוא נלמד מגזירה שוה

הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר. זאגט רש"יכא, בשבעים לשון.

[און] אזוי זאגט די גמראכב, [פון] א גזירה שוה לערן איך ארויס [ממה שנאמר להלן בפרשת כי תבא (כו, ח)] אז ער האָט אויף די אבנים געשריבן 'באר' הייטב, איז דאָ אַ גזירה שוה [באר באר].

לא

והנה בפסוק ובגמרא לא מבואר הטעם, למה הוצרכו עוד בימי משה לבאר את התורה בשבעים לשון

נאָר [לכאורה צריך טעם לזה] 'נאָך וואָס'כד האָט ער געלערנט [מיט זיי די תורה] בשבעים לשון. דאָ אין פסוק איז נישט מבוואָר [טעם לזה], נישט אין פסוק און נישט אין די גמרא.

לב

וקצת מהמפרשים פירשו שהוא לצורך קצת אנשים מבני ישראל, שלא הבינו בלשון הקודש רק בשאר לשונות

ס'איז דאָ וואָס זאָגטכה [דעם טעם], ווייל ס'האָט זיך געטראָפֿן צווישן אידן [אנשים שלא הבינו בלשון הקודש].

[ועל זה קשה] וואָס עפעס פונקט דעמאָלטס [בסוף המ' שנה. והרי לפי טעם זה] האָט מען דאָס געדארפט פון תחילת אָן [זאָגן בשבעים לשון], אז מ'האָט מורא געהאָט אז אידן פארשטייען נישט [בלשון הקודש].

לג

אמנם בגמרא מוכח דהיה העתק התורה לצורך האומות, שאמרו לענין ההעתק שבימי יהושע בירדן ובגלגל, דהוא כדי שלא יהיה להאומות פתחון פה על שלא קבלו וקימו התורה, לאחר שהועתק גם בלשונם. ואמרו שם דסדו אותה בסיד, וקילפוחו, ומקשה דאם היכן למדוהו, ומשני דבינה יתירה ניתן להם, ושגרו חכמי סופריהם והעתיקוה. ומסיים הגמרא דבאותה שעה נחתם גזר דינם על שלא קיבלו התורה

און דער אָמת, אין די גמראכז זעט מען [שהיה זה לצורך האומות].

כב בגמרא סוטה (לה:): נמצאת אתה אומר שלשה מיני אבנים היו, אחד שהקים משה בארץ מואב, שנאמר בְּעֵבֶר הִיָּדָן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאָר וּגו', ולהלן הוא אומר וְכָתַבְתָּ עָלֵיהֶן אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת [באר היטב] וגו', ואתיא באר באר. ואחד שהקים יהושע בתוך הירדן, שנאמר (יהושע ד, ט) וּשְׁתִּים עֶשְׂרֵה אָבְנִים הִקִּים יְהוֹשֻׁעַ בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן. ואחד שהקים בגלגל [פירש"י: לאחר שבנו מהן המזבח בהר עיבל קיפלום והביאום לגלגל וקבעום שם], שנאמר (שם, כ) וְאֵת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה הָאָבְנִים הָאֵלֶּה אָשֶׁר לָקַחוּ וּגו'. (המשך הגמרא להלן בהערה כו).

כד פירוש: צוליב וואָס.

כה בלבוש האורה (א, ה): רש"י הואיל משה וכו'. נראה לי דהכי פירושו, דהרי הואיל באר משמע שהתחיל לבאר אותה להם עכשיו כדי שיבינוהו, והרי כבר למד אותה עמהם כל פרשה ופרשה בפני עצמה, כדאמרינן (בעירובין) כיצד סדר משנה כו', שהיו באים כל ישראל ולמד עמהם, תחלה הוא ואחר כך אהרן כו'. אלא על כרחך לומר ד'באר' זה רצה לומר שהתחיל עכשיו ביאור מה שלא ביאר להם כבר, ומה הוא זה, הוא שעד עכשיו ביאר להם הכל בלשון הקודש, ועכשיו התחיל לבאר אותה להם בלשונות אחרים, דחשש אולי אינם כולם בעלי לשון הקודש ולא הבינוהו כולם, דודאי עם רב כזו שהם יותר מששים רבוא יש בהם בעלי לשונות הרבה. לכך אמר רש"י בשבעים לשון. כלומר כיון שחשש שמא יש בהן בעלי שאר לשונות חוץ מלשון הקודש, והוצרך לפרש להם, ודאי הוצרך לפרש להם בכל השבעים לשונות, דהי מנייהו מפקת, שמא מאותו לשון שישאר שלא לפרש יש בהם, והם לא יבינוהו.

כז בגמרא סוטה (שם בהמשך): תנו רבנן, כיצד כתבו ישראל את התורה [על המזבח בהר עיבל], רבי יהודה אומר על גבי אבנים כתובה, שנאמר וְכָתַבְתָּ עַל הָאָבְנִים אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וגו', ואחר כך סדו אותן בסיד. אמר לו רבי שמעון, לרבריק היאך למדו אומות העולם תורה [הלא אז נצטוו לכתובה בשבעים לשון, אלא לבא וללמדה כל

דָּאָרְטן אין יְרִיחוֹ, דָּאָרט וואו מ'איז אַרויסגעגאַנגען בַּעֲבֹר הַיַּרְדֵּן, איז שוין מ'שָׁה רַבֵּינוּ נישט געווען אויף דעם עולם, דאָס איז געווען בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ, [וועל זע נאָמער (תבוא שם) וְהָיָה בְּעֶבְרָתְכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן וְגו'] וְכַתְּבָתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיִּטָּב, ווען מ'איז אַרויסגעקומען אַהֲיָן אין יַרְדֵּן הָאָט מען דאָךְ אויפגעשטעלט די אָבָנִים [בתוך הַיַּרְדֵּן, ועוד אבנים הקימו בגלגל], זאָגט די גמרא מ'הָאָט אויפגעשריבן כל התורה כולה בְּסִיד, און דערנאָךְ הָאָט מען קוֹלָף געווען דעם סִיד.

פרעגט די גמרא, אָז מ'הָאָט קוֹלָף געווען דעם סִיד, מהיכן למדו, וויאָזוי האָבן די אומות הָעוֹלָם געקאָנט לערנען דערפון.

זאָגט רש"י¹¹, [שהרי] דער גאַנצער תַּכְלִית איז דאָךְ געווען [פון דעם] וואָס מ'הָאָט אויפגעשריבן [בע' לשון], כדי די אומות הָעוֹלָם זאָלן קאָנען לערנען [די תורה], און זיי זאָלן נישט האָבן קיין פֶּתַחֲוֹן פֶּה [אז] מ'הָאָט [פאר] 'זיי' נישט געגעבן, מ'הָאָט זיי נישט געלערנט. הָאָט מען זיי איבערגעגעבן די תּוֹרָה [בע' לשון. ועבור זה הקשו בגמרא] נו אָז מ'הָאָט עס אַראָפּגעקליבן, וויאָזוי האָבן זיי געלערנט.

ענטפערט די גמרא, בִּנְיָה יִתִּירָה נִתְּנָה לָהֶם, און זיי האָבן געשיקט זייערע שרייבער'ס און זיי האָבן עס אַראָפּגענומען פונעם סִיד, [אז] זיי זאָלן עס האָבן אין די הענט. אָזוי זאָגט די גמרא.

לד

[ומסיים הגמרא] באותה שעה נגזר גזר דינם, באותה שעה הָאָט מען אויף זיי גוֹזֵר געווען, [לפי] שהיה להן [ללמד ולא למדו].

דאָס איז געווען איבערדעם ווייל ס'איז שוין נתגלה געוואָרן [דעמאָלטס] אָז זיי ווילן נישט האָבן די תורה, [שהרי] זיי האָבן עס געהאָט אין די הענט און זיי האָבן עס נישט געוואָלט, [ולכן] דעמאָלטס באותה שעה איז נחתם גזר דינם געווען.

לה

און תוספות איז דאָרט מִפְּלִפְלִיכָה, [דהלא] מ'הָאָט דאָךְ נאָךְ ביי מתן תורה געזען [שלא רצו לקבלה].

זאָגט תוספות אָז ס'איז אַ חִילוּק [כי מסיני עדיין היה להם קצת פתחון פה, אבל] דעמאָלטס האָבן זיי נישט געהאָט שוין קיין [שום] פתחון פה.

הרועה, שלא יחא פתחון פה לאומות העולם לומר לא היה לנו מהיכן ללמודה, אמר לו בינה יתירה נתן בהם הקב"ה, ושיגורו נוטירין שלהן [סופרים שלהם והם קורין אותן נוטירין] וְקִיְלָפוּ אֶת הַסִּיד וְהַשִּׁאוּהוּ [והעתיקוה, כלומר נטלוה משם ע"י העתקה]. ועל דבר זה נחתם גזר דינם לבאר שחת, שהיה להן ללמד ולא למדו. ר' שמעון אומר על גבי סיד כתובה, וכתבו להן למטה [בסוף הדף] לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל וְגו' (דברים כ, יח) [לעיל מיניה כתיב פי הַתָּרוֹם תִּחְרִימם, ודבר זה כתבו למטה להודיע לשבעה אומות היושבים חוץ מגבולי ישראל, שלא נצטוו להחרימם, אלא אותן שבתוך גבולם נצטוו להחרים כדי שלא ילמדו אותנו מעשיהם המקולקלים, אבל אתם היושבים חוצה לה אם אתם חוזרין בתשובה נקבל אתכם], הא למדת שאם היו חוזרין בתשובה היו מקבלין אותן, [ושבתוכה אין מקבלין, שמחמת יראה עושים, והכי גרסינן לה בהדיא בתוספתא (פרק ח) אם אתם חוזרין בכם אנו מקבלים אתכם].

¹¹ הובא לשונו לעיל עם לשון הגמרא.

¹² בתוספות (סוטה שם): ועל דבר זה נחתם גזר דינם לבאר שחת. ואם תאמר תיפוק ליה דבשעת מתן תורה החזירה הקב"ה על כל אומה ולשון, ולא קבלוה. ויש לומר דעונש זה גדול הוא [ויתר], שלאחר שהיתה כתובה בידם, ולא רצו ללמוד. • ומיהו תימה והאמר בפרק קמא דמסכת ע"ז (ב): דעדיין יש להן פתחון פה שיאמרו כלום כפית עלינו הר כניגית כישראל, וכל זמן שיש להן פתחון פה איך נחתם גזר דינם.

תוספות פרעגט נאך עפעס קשיות^ט, [נאך] ס'איז נישט קיין נפקא מינה [לעניינן].

לו

קושיא זו

ועל כל פנים מבואר דהיה העתק זה לצורך האומות. אבל לפי זה יש להבין למה הוצרך גם משה להעתיק זה עוד בהיותם בארץ מואב, והלא בלאו הכי העתיקום אחר כך בימי יהושע לשבעים לשון

טז [אבער על כל פנים] שטייט דאך ארויס אין די גמרא, אז דער תכלית איז געווען פון די גאנצע [ביאור התורה על] שבעים לשון, איז געווען כדי ס'זאל נישט זיין קיין פתחון פה פאר די אומות.

לז

נו [אמנם אכתי צריך ביאור] וואס איז דאס געווען [שוין דעמאלסט] דארטן אין ארץ מואב [מה שהעתיק משה התורה, דשם] איז דאך נאכנישט געווען [שייך טעם זה, שהרי האומות העתיקות רק לאחר שעברו הירדן ונכנסו לארץ ישראל, ולא בארץ מואב], פארוואס האט מען דאס דעמאלסט [בימי משה] געדארפט האבן די שבעים לשון.

[און] ס'שטייט דאך אז נישט פון אידנים וועגן.

לח

קושיא זו

גם צריך ביאור למה סידורו בסיד וקלפיהו, עד שהוצרכו ליתן להם מן השמים 'בינה יתירה' האך להעתיקה. ולמה לא היה סגי שיכתבו להדיא, ולא יחסום ויצטרכו לקלוף אח"כ בבינה יתירה

נאך לכאורה, די גמרא פרעגט דאך א קשיא, מ'האט דאך עס אינגאנצן געטון פאר די אומות העולם [ואם כן] נו פארוואס האט מען עס קולף געווען, ענטפערט די גמרא בינה יתרה נתן להם הקדוש ברוך הוא.

יז לכאורה פארוואס האט מען געדארפט האבן [מעיקרא אז] מ'זאל עס קולף זיין, און מ'זאל זיי דארפן [נאכדעם] געבן א בינה יתרה. מ'האט דאך נישט געמוזט קולף זיין. ס'מוז דאך האבן א טעם.

לט

מילא די תורה הקדושה, עמקו מחשבותיו יתברך, א מענטש קען נישט פרעגן קיין 'קשיא'. [אבער] על כל פנים אלדינגסט האט דאך א 'טעם' [פשוט אויך, וראוי לפרש גם באופן] לקרב אל השכל. [והראיה] ווארן די גמרא פרעגט דאך אויף דעם אויך א קשיא, פארוואס מ'האט אזוי געטון [אז] מ'האט עס קולף געווען, ענטפערט די גמרא בינה יתרה [ניתן להם].

און ווען מ'איז נישט קולף, האט מען נישט געדארפט צו געבן קיין בינה יתרה. [ואם כן ראוי לתת טעם למה הוצרכה כל ענין הקילוף].

מ

קושיא יח – מתוך הדרוש

יח [גם יש להבין למה נאמר ענין זה דנתבאר התורה בשבעים לשון, דייקא בכאן, דמיירי הכא מענין דברי התוכחה והמצות שאמר להם משה, ובאמצע הענין רומז הכתוב כי תירגמו התורה לשבעים לשון, דמשמע דגם זה שייך לדברי התוכחה].

(הקושיא בדברי רבינו, להלן באות קמא)

^ט ממה שיטענו לעתיד לבא כלום כפית עלינו הר כגיגית, וכמובא לעיל לשון התוספות.

קלד

ישוב הקשויות בתחלת הפרשה

הקדמה לישוב קושיא יב, וקושיא טו

היצט לאַמיר גיין צוריק צום פריערדיגן ענין, מיט דעם דָרָך'ל איז פֿאַרענטפערט [דער לשון] **כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֲלֵהֶם**, [דלכאורה קשה מזה דאס כן] וואָס איז דער 'הואיל' מִשָּׁה, [וואָס] דער רמב"ן זאָגט [פשט] ער האָט געוואָלט, [והרי] אין פסוק שטייט אַז דער בורא כל עולמים האָט אים געהייסן [קושיא טו].

און [כמו כן מה שכתב רש"י] ס'איז דאָ ד' דברים [בטעם שאין מוכיחין אלא סמוך למיתתו, ושלמד כן משה מיעקב, דמשמע ג"כ דמשה מפי עצמו הוכיחו]. וקשה דהלא נצטווה על ככה [קושיא יב].

קלד

ברמב"ם מבאר בהחילוק שבין משה לשאר נביאים, שמושה היה מתנבא בכל עת שירצה לקבל נבואה מן השמים, משא"כ בשאר נביאים שלא היה הדבר בידם אף לאחר ההכנה, רק אם היה הרצון מן השמים ליתן להם נבואה

[נאר] ס'איז ביידע אָמַת.

[דהנה] דער רמב"ם זאָגט דאָך אַזוי אין הלכות יסודי התורה^א, [אז ביי] אַלע נביאים, [זיי] האָבן זיך געקאָנט צוגרייטן צו די נבואָה, און נישט אַלעמאָל איז

^ל המבואר לעיל בהדרוש (שבחלק א' של הקונטרס) בענין מינוי השרי אלפים והמאות, דמתחילה רצה משה בכך, ועל זה הסכים עמו הקב"ה, עיי"ש באורך.

^א ברמב"ם (יסודי התורה ז, ד-ו): כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו, אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים, שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה וכו'. ○ אלו שהם מבקשין להתנבא, הם הנקראים בני הנביאים, ואע"פ שמכוונים דעתם, אפשר שתשרה שכינה עליהן ואפשר שלא תשרה וכו'. ○ כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים, חוץ ממושה רבינו רבן של כל הנביאים. ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים, שכל הנביאים בחלום או במראה, ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד וכו'. כל הנביאים על ידי מלאך, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה, משה רבינו לא על ידי מלאך, שנאמר (בהעלותך יב, פה) אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בוֹ וכו'. כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגין, ומשה רבינו אינו כן, הוא שהכתוב אומר (תשא לג, יא) כְּאִשֶּׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וכו'. כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו, משה רבינו אינו כן, אלא כל זמן שיחפוץ, ורוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו, ואינו צריך לכיון דעתו ולהודמן לה, שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת, שנאמר (בהעלותך ט, ח) עֲמִידוֹ וְאֶשְׁמָעָה מִה יִצְוֶה ה' לָכֵן, וכזה הבטיחו הָקל שנאמר (ואתחנן ה, כו-כו) לִּי אָמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֵן לְאֶהֱלֵיכֶם וְאֵתָה פֶּה עֲמִיד עֲמָדִי, הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת מהם חוזרים לאהלם שהוא צריק להגוף כולם כשאר העם וכו', ומשה רבינו לא חזר לאהלו הראשון, לפיכך פירש מן האשה לעולם ומן הדומה לו, ונקשרה דעתו לצור העולמים, ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקין עור פניו, ונתקדש כמלאכים.

ו"ל הרמב"ם בפירוש המשניות (סנהדרין י, א): היסוד השביעי, נבואת משה רבינו ע"ה. והוא שנאמין כי הוא אביהם של כל הנביאים אשר היו מלפניו ואשר קמו מאחרייו כולם הם תחתיו במעלה, והוא היה הנבחר מכל מין האדם אשר השיג מידעיתו יתברך יותר מכל מה שהשיג או ישיג שום אדם שנמצא או שימצא, וכי הוא ע"ה הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים, לא נשאר מסך שלא קרעו ונכנס ממנו, ולא מנעו מונע גופני, ולא נתערב לו שום חסרון בין רב למעט, ונתבטלו ממנו הכחות הדמיונות והחושיים והשגחיות, ונבדל כחו המתעורר המשתוקק ונשאר שָׁקל בלבד, ועל הענין הזה נאמר עליו שהיה מדבר עם השי"ת בלא אמצעיות מן המלאכים. ○ רצוני היה לבאר זה הענין הנפלא ולפתוח המנעול ממקראות התורה ולפרש טעם פֶּה אֶל פֶּה, וכל הפסוק בזולתו מעניינו, לולא שראיתי שאלה העניינים יצטרכו לראיות רבות מאד, והיינו צריכין להצעות רבות והקדמות למשלים, ושנבאר בתחילת מציאות המלאכים וכו', ושנבאר הנפש וכל כוחותיה וכו', ויכנס בזה שיעור קומה ועניינו, ולא יספיק בענין זה לבדו ואפילו יהיה מקוצר בתכלית הקצור מאד דפים, ולפיכך אניח אותו למקומו, אם בספר הדרשות שיעדתי לחברו, או בספרי הנבואה [נפ] על דברי הנביאים] שאני מתעסק בו, או בספר שאחבר אותו בפירושי אלו היסודות [נ"ג עיקרי האמונה]. ○ ואחזור לכוונת זה היסוד השביעי, וְאָמַר שנבואת משה רבינו ע"ה נבדלת מנבואת כל הנביאים בארבעה דברים. הראשון, כי איזה נביא שהיה, לא דיבר לו השי"ת אלא על ידי אמצעי, ומשה בלא אמצעי, שנאמר פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בוֹ. והענין השני, כי כל נביא תבא לו הנבואה אלא כשהוא ישן וכו', או ביום אחר שתפול תרדמה על

געלונגען. [מה שאין כן] משה רבינו, 'ווען' ער האָט געוואָלט, האָט ער [עס] געהאַט, איז צו אים געקומען די נבואה.

קלה

אבל משמע דגם משה רבינו הוצרך על כל פנים שיהיה לו רצון והכנה בדבר לקבל נבואה מפי הקב"ה. כי כל דבר שבקדושה צריך הומנה והכנה. אלא שהיה מובטח שלאחר שהכין עצמו ורצה בכך, זכה בכל פעם לדיבור הנבואה

אַבער זעט דאָך אויס [מלשוננו, כי אף במשה רבינו] אָבער ער האָט געדאַרפט צו וועלן פריער, אויך [א בחינת] הַבּוֹלֵב [לשון הזמנה], ער האָט זיך געדאַרפט האָבן אָן [הזמנה, אזוי ווי] יעדער דָּבָר שֶׁבְּקִדּוּשָׁה מוז האָבן הַזְמָנָה, ער האָט זיך געדאַרפט צוגרייטן דערצו. [והחילוק הוא רק כי] ווען ער האָט געוואָלט איז טאַקע געווען, אָבער ער האָט געדאַרפט צו וועלן. ווען ער האָט געוואָלט האָט ער געהאַט השפּעת הנבואה, [על דרך שאמר] עמדו וְאָשְׁמְעָה, אָבער ער האָט געדאַרפט צו וועלן.

קלו

ישוב קושיא טו

וממילא אתי שפיר פירוש הרמב"ן בפסוק הוֹאִיל מִשָּׁה, דמפרש שרצה בכך, ולא קשה ממה שנאמר כָּל אִשָּׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֲלֵהֶם. כי לאחר שרצה בכך, זכה לקבל ציווי ה' בדבר זה

איבערדעם איז דאָס ביידע אָמַת.

[ס'איז טאקע געווען] כָּל אִשָּׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ אֲלֵהֶם, [אָבער דאָס איז געווען] ווייל ער האָט אזוי געוואָלט. ווען ער האָט געוואָלט, האָט אים השם יתברך געהייסן. די צוויי האָט ער באַקומען ווייל ער האָט געהאַט [א דָּוָן].

איבערדעם איז דאָס ביידע אָמַת, ער האָט זיך אויסגעקליבן צו זאָגן פאַר אידן נאָר סמוך למיתתו, און פאַרוואָס האָט מען אים נישט געהייסן פריער, ווייל דעמאָלט [הערשט] האָט ער געוואָלט.

קלו

דער פסוק זאָגט הוֹאִיל מִשָּׁה, זאָגט דער רמב"ן דעמאָלטס האָט ער געוואָלט, ער האָט איינגעזעהן [להוכיחן באותה שעה].

[ווייל] פריער האָט ער אַלץ געקלערט [אז] ער וועט וואַרטן, [דעדיין חשב] ער וועט בלייבן כְּסֵדֶר [ויכנס עמהם לארץ], ער וועט זיין מְנַהִיג אייביג, [וממילא] ברויך ער נישט טון די אַלע זאַכן, ער קאָן עס אָנגרייטן שפּעטער, ס'זאָל שוין וואַרטן דערמיט, ער

האדם, בענין שנתבטלו ממנו כל הרגשותיו, וְשָׁנָאֹמֶר מחשבתו פנויה כענין חלום, וענין זה נקרא מחזה ומראה וכו'. ומשה יבא עליו הדיבור ביום, והוא עומד בין שני הכרובים, כמו שיעדו השי"ת וְנִוְעַדְתִּי לָךְ שָׁם (תרומה כה, כב) וכו'. הענין השלישי, כי הנביא כשתבא אליו הנבואה וכו' יחלשו כחותיו ויתקלקל בנינו, ויגיע לו מורא גדול מאד כמעט שתצא רוחו ממנו וכו', ומשה ע"ה לא היה כן, אבל יבא אליו הדיבור ולא ישיגוהו רתת ורעדה בשום פנים וכו', וזה לחזק דבקוהו בשכל כמו שזכרנו. ◦ והענין הרביעי, כי כל הנביאים לא תנוח עליהם רוח הנבואה ברצונם, אלא ברצון השי"ת שיוודיע לו הדבר בנבואה, ויעמוד עד שינבא או אחר ימים או אחר חודשים, או שלא יודיעו בשום פנים, וכבר היו מהם תחות שהיו מכניזן עצמן ומזככין מחשבותם – כמו שעשה אלישע, כמו שכתוב (מלכים ב' ג, טו) וַעֲתָה קְחוּ לִי מִנְּגֵן, – ובאה לו הנבואה, ואינו מן ההכרחי שינבא בעת שיכוין לזה. ומשה רבינו ע"ה בכל עת שירצה אומר עמדו וְאָשְׁמְעָה מִה יִצְוֶה ה' לָכֶם. ונאמר (אחרי טו, א) דָּבָר אֶל אֶהֱרֹן אֲחִידָךְ וְאֶל יָבָא בְּכָל עַת אֶל הַקֹּדֶשׁ, אמרו חז"ל (תורת כהנים שם) אהרן בכל יבוא ואין משה בכל יבא.

²³ כמו שביאר רבינו לעיל בהדרוש (שבחלק א' של הקונטרס) בביאור לשון רש"י בפסוק הָבּוּ לָכֶם, לשון הזמנה, הזמינו עצמכם לדבר.

הָאֵט געהאָט חֲשֹׁבוֹנוֹת [כדומה] הָאֵט ער געהאָט, [וכגון אַז] אפשר העכער, דאָס דוּר וועט זיין מער מְתוּקָן, מער פאַררֶאָכטן ווערן.

הַפֶּלֶל, אָבער טאַמער הָאֵט ער געזען [שעתה כבר ראוי להוכיח] הָאֵט ער געוואָלט, און אַז ער הָאֵט געוואָלט הָאֵט ער געהאָט די נְבוּאָה, דאָס איז איין זאך.

פונקט ווי יענע צוויי טַעמִים איז איינס^ל [מה שאמר לא אוכל לְבִדִּי שְׁאֵת אֶתְכֶם, וגם אמר לא מפי עצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה], איז דאָס אויך איינס. איבערדעם איז רעכט [אויך] דער הוואָיל מֹשֶׁה, מיט [דעם] כָּל אֲשֶׁר צִוָּה אֱתוֹ ה' אֱלֹהֵים.

קלח

ישוב קושיא יב

וכן לא קשה מפסק ככל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱתוֹ אֱלֹהֵים, על דמשמע גם מרש"י, דהיה ענין התוכחה תלוי ברצון משה, ולמד מיעקב שלא להוכיח עד סמוך למיתתו. דלאחר שרצה בכך, נצטוו מפי ה' על ככה

און [כמו כן מיושב] דעס וואָס ער זאָגט דאָ אַט [ברש"י], פאַרוואָס ער הָאֵט זיך עפעס [המתין עד עתה מלהוכיח, וממי לְמַד מיעקב], זעט דאָך אויס ס'איז געווען מִדַּעַתּוֹ.

וואָרן [רש"י זאגט] פון וואו הָאֵט ער זיך געלערנט [להוכיח] סמוך למיתתו, [וכל זה הוא ליתן טעם] ווייל 'דעמאָלטס' הָאֵט ער געוואָלט, און אַז ער הָאֵט געוואָלט הָאֵט אים השם יתברך געהייסן, דאָס איז די ביידע [פשטים געווען], ממילא איז דאָס נישט קיין סתירה, איז נישט קשה דעס וואָס זיי פרעגן אַלע, וואָס מ'קוקט עס אָן פאַר אַ סתירה. [נאָר] דאָס איז ביידע אָמַת.

קלט

התחלת ישוב קושיא טז

[ועתה נבא לבאר המשך הפסוק] הוואָיל מֹשֶׁה בָּאָר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר [דפירש"י בשבעים לשון].

איך האָב געמיינט^ל [לפרש] אַזוי.

קמ

[דהנה] פאַרוואָס הָאֵט ער געהייסן [להעתיק את התורה בשבעים לשון, איז] לעולם איז דאָך אַזוי, מ'האָט מְבַאָר געווען בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן [בימי יהושע], כּדִּי דִּי אִוְמוֹת הָעוֹלָם זאָלן נישט האָבן קיין פֶּתַחֲזֵן פֶּה, דאָס איז געווען דער תכלית [דערפון, וכמבואר בגמרא סוטה דלעיל [בקושיא טז]. וכמו כן ההעתק שבימי משה היה הכנה אל ההעתק שבימי יהושע [וכדלהלן]].

קמא

[קושיא יח]

לכאורה יש להבין למה נרמז ענין העתק התורה בשבעים לשון, דייקא בכאן באמצע דברי התוכחה שאמר משה לכאורה איז טאַקע די קֶשְׁיָא – איך האָב עס אינזין געהאָט [להציע גם זה בין הקושיות] – וואו קומט דאָס עפעס אינדערמיט אַרײַן.

ער שטייט דאָ און זאָגט תּוֹכַחָה פאַר אידן, און [אַז] ער הָאֵט געטייטשט [די תורה] און הָאֵט זיי איבערגעגעבן. פּלוּצִים [זאגט ער] הוואָיל מֹשֶׁה [בָּאָר אֶת הַתּוֹרָה, ופירש"י] בשבעים לשון, עפעס אינדערמיט איז ער מִפְּסִיק פון דער תּוֹכַחָה, און ער שמועסט [מהעתק התורה בשבעים לשון].

(ישוב קושיא זו, באות קנד, ואות קס-קסב)

קמב

המשך ישוב קושיא מזו

העתק התורה שבימי משה בשבעים לשון, היתה הכנה להעתק התורה שבימי יהושע, לצורך האומות

נאָר וואָס דען, דער אָמַת איז דאָך אַזוי.

דאָס גאַנצע איז דאָך געווען [מה שהעתיקוהו בימי יהושע, בכדי] זיי זאָלן נישט האָבן קיין פֿתּחון פֿה. [און] מיט דעם האָט מען זיי דעם גִּזְר דִּין 'אויסגעשפּראַכן'.

[וכמו כן ההעתק שבימי משה] דאָס איז געווען אַ הִכְנָה [לצורך ההעתק שבימי יהושע] (וכדלהלן)

באות קמח).

קמב

דהנה כשהעתיקו להם התורה בשבעים לשון, בודאי היה

מן הצורך להעתיקו כהוגן על פי אמתיות כוונת הכתובים

(דהנה) לעולם איז אַזוי.

סוף כל סוף אַז מ'האָט זיי איבערגעגעבן די תּוֹרָה, האָט דאָך עס געמוזט זיין [איבערגעשריבן כראוי] ווי ס'קער צו זיין. [שהרי] אַז מ'וועט זיי נישט געבן די אַמִּיתִית הַתּוֹרָה, האָט מען זיי דאָך נישט געגעבן דאָס 'אַמַּת'.

מ'מוז דאָך [עס] געבן אַזוי ווי עס איז.

קמב

והנה הכלל הוא דכשמעתיקים מלשון ללשון, יש בזה אחריות גדול שתהיה הבנת המכוון בלשון התרגום כהבנת המכוון שבלשון ראשון, עד שעבור זה לפעמים יצטרכו לשנות קצת הלשונות בלשון התרגום, כפי ההשתנות שיש מלשון ללשון בענין הבנת המכוון, וכמו שכתבו בהקדמת המעתיקים של ספרי הרמב"ם והובת הלכות מלשון ערבי ללשון הקודש, דלכן צריך המעתיק להיות בקי בשתי הלשונות, וגם להיות בקי בהבנת הענין

און דער פֿלל איז דאָך, אַזוי ווי זיי זאָגן דאָך די מַעֲתִיקִים, דער מהר"ש אבן תבון, - די מַעֲתִיקִים פון ספר המורה^{לה}, און די מַעֲתִיקִים פון חובת הלבבות זאָגן^{לו}, - אַז דאָס איז איינס פון די שווערסטע זאכן, מַעֲתִיק צו זיין מַלְשׁוֹן אֶל לְשׁוֹן.

^{לה} פירוש: שהוחלט ונחתם הגזר דין שלהם.

^{לה} בכתבי הרמב"ם נדפס אגרת הרמב"ם ששלח אותה לרבי שמואל בן רבי יהודה אבן תבון זצ"ל. והוא תשובה על שאלותיו של ר"ש אבן תבון, כשהודיע להרמב"ם שהעתיק ספר מורה הנבוכים מלשון ערבי ללשון עברי, והודה לו הרמב"ם בהעתקה ההיא, וכתב שם וז"ל: לפי שכלו יְהִלֵּל אִישׁ וגו' (משלי יב, ח), הגיעני אלי אני משה בר מיימון הספרדי וז"ל כל כתיבי התלמיד החשוב היקר המשכיל המבין נזר התלמידים צבי החכמים כבוד החכם ר' שמואל בן החכם רבי יהודה אבן תבון הספרדי זצ"ל וכו'. וראיתי המקומות שנסתפקו לך במאמרנו הנכבד ספר מורה הנבוכים, והמקומות אשר הרגשת בהם בשבשו הסופר וכו'. לך בודאי ראוי והגון להעתיק מלשון אל לשון, לפי שֶׁלֵּב נבון נתן לך הבורא יתברך להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. והכרתי מדברך שלבך ירד עד עומק הענין ונגלה לך מצפוני וכו'. ו ואני אבאר לך הכל, אחר שאזכור לך פֿלל אחד, והוא שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוין לתרגם המלה האחת במלה אחת גם כן, וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים, יטרח מאד ותבא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר, ואין ראוי לעשות כן. אבל צריך למעתיק מלשון אל לשון שיבין 'הענין' תחילה, ואחר כך יספר ויפרש כמה שיובן ממנו 'הענין' ההוא 'בלשון' ההוא, ויבאר היטב, ואי אפשר לו מבטלי שיקדים ויאחר ויספר מלה אחת במלות רבות ויספר מלות רבות במלה אחת, ויחסר תיבות ויוסיף תיבות, עד שיסודר הענין ויבאר יפה, ויובן הלשון לפי הלשון ההוא אשר יעתיק אליה וכו'.

^{לו} המתרגם ספר חובת הלבבות מלשון ערבי ללשון הקודש, הוא רבי יהודה אבן תבון [ראבי"ר שמואל], וכתב שם באורך בפתיחת המתרגם הנדפס בריש חובת הלבבות וז"ל: אחר שגרמו עוונותינו וכו' ונפסקה הנבואה ורוח הקודש מבינינו, לא כלו רחמי אלקינו והותיר לנו שריד וכו' להאיר עיני הנשאים הנמצאים באור החכמה וכו', ובארו טעמי התורה במשנה ובתלמוד וכו', וגם בדרך ארץ ובשערי המוסר ובתיקון המידות חיברו אמרים וכו', כמסכת אבות והלכות דרך ארץ וכו'. ואחריהם היו רוב הגאונים בגלות מלכות ישמעאל, ובבבל, ובארץ ישראל, ובפרס, ומדברים בלשון ערבית, וכל קהלות ישראל אשר היו במקומות ההם מדברים בלשון ההיא, ופירשו רוב מה שפירשו מספרי המקרא וסודרי המשנה וכתלמוד בלשון ערבית, גם כן ברוב חיבוריהם אשר חיברו ותשובות

וואָרן די לשונות פאָרן (זיך) נישט, אַז מ'זאָל 'פונקט' [אייניג] מעתיק זיין.

קמה

זאָגן זיי אַז ס'מוז האָבן צו דעם דריי זאכן, שטייט דאָרטן אין די הקדמה פון די מעתיקים¹⁷ וואָס זיי שרייבן, זאָגן זיי דריי זאכן:

[א] מ'מוז גוט פאַרשטיין דעם לשון [אין] וואָס ס'איז געשריבן [מתחילה].

[ב] און מ'מוז קענען גוט דעם לשון [אויף] וואָס מ'זעצט איבער.

[ג] און מ'מוז גוט פאַרשטיין דאָס ענין [המדובר בו], וואָרן אַז מ'פאַרשטייט נישט גרונטליך דאָס ענין, קאָן מען זיך טועה זיין אין דער העתקה.

וואָרן די לשונות אַמאָל פאָרן נישט, [וממילא בכדי שבעתק ישתמע אותו הענין ממש]

מוז מען עס אַריבער ברענגען אין אַן אַנדער לשון, מיט אַנדערע לשונות.

[און] אַז מ'פאַסט מיט אַנדערע לשונות קאָן מען שוין אַריינברענגען אַן אַנדערן

מָכוֹן אויכעט, איז עס אַ גרויס אַחֲרִיות.

אַזוי זאָגן זיי [די מעתיקי ספרי הרמב"ם].

השאלות הנשאלות מהם עשו כן, מפני שכל העם היו מבינים בלשון ההיא וכו'. וגם כוונתם היתה להועיל בחיבוריהם לעמי הארץ שאינם בקיאים בלשון הקודש וכו'. ◦ וגם בארצות אדום היתה פליטה לשאר עמינו, היו בהם חכמים גדולים בחכמת התורה והתלמוד מימים קדמונים, אך לא היו מתעסקים בחכמות אחרות, מפני שהיתה תורתם אומנותם, ומפני שלא היו ספרי חכמות אחרות נמצאים אצלם, עד שנקבעה בתוכם המנורה הטהורה, נר מצוה ותורה, הרב הגדול החסיד הקדוש רבנא משולם נ"ר בן החכם הישיש רבי יעקב ז"ל וכו', וכשמעו עתה כי לאחד מחכמי ספרד הוא רבינו בחיי הדיין ברבי יוסף ז"ל חיבור בתורת חובות הלבבות וכו', כלתה נפשו לראותו. ובחגיגה לידו צונו לתרגם לו עניניו בלשון עברי, וכאשר שמע את דבריו ואת שיחו, לא רפתה רוחו עד אשר ציוה להעתיקו, ואותי ציוה לתרגם לו ממנו וכו'. ואף על פי שיקרה בעיני מצוותו, ראיתי שהכניסני בענין שלא היה רצוני להכנס בו ובכל עת הייתי נשמר ממנו, וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים אוהבינו מחכמי המקומות האלה להעתיק להם קצת מחיבורי הגאונים אשר בלשון עֶבֶר אל לשון הקודש, ולא נתפייסתי להם, מפני כמה פנים שצריך האדם להזהר בהם בענין הזה. ◦ ואני מספר מקצתם ואומר, כי כל אשר ראיתי מן הספרים אשר העתיקו מן לשון הערב אל לשון העברית, לא נמלט מהם אחד שלא השחיתו המעתיקים הודו, ושינו את עניניו, והפסידו את טעמיו. וההפסד הזה הוא משלשה פנים: האחד מפני שיש מהם שאינם בקיאים וצחים בלשון ערבית אשר יעתיקו ממנה. והשני שאם היו בקיאים וצחים בלשון ערבית, שמא לא היו בקיאים בלשון העברי אשר הם מעתיקים אליה. והשלישי, שאם היו בקיאים בשתי הלשונות, שמא לא יבינו דברי המחבר כאשר היה עם לבבו, והם מעתיקים כפי הבנתם ודעתם, על דרך אחרת שלא כדעת המחבר. ואפשר שיעתיק, מי שנתקצבו כל המדות האלה בו. וידוע לכל מבין כי כל אחד מאלה הפנים משנה הענינים והופך אותם לענינים אחרים. [ונאן האריך מאוד בביאור דבר זה, ואכמ"ל. ואח"כ כתב] אך האשם הגדול מי שמעתיק ספר או חיבור שיגע בו מחברו, ונשמר ונזהר בעניניו, ותיקו שעריו ותיכן מחלקותיו, ואיזן וחקר דבריו, ויבא הוא לחבל ולשנות ויאמר כי זה הוא, והמעיינים בו יתלו כל הטעות במחבר. ויש לנו ללמוד מבעל החיבור הזה הרב רבינו בחיי ברבי יוסף ז"ל, כי אע"פ שחיבר מעצמו בענין שתלה בדעתו ולא היה מעתיק חיבור אחרים, רצה לחזור בו ולהימנע מחבר, מפני שהיה בעיניו כמקצר בהבנת צחות לשון העברי, אף על פי שנראה מחיבורו כי חכם היה בלשון. וכל שכן שהיה לאיש כמוני להיזהר מן ההעתקה, מכל אלה הענינים אשר זכרתי וכו'. והגדתי כל זה להודיע לכל בני העולם בהערת השער הזה, כי לא מלבי ולא ברוצני נכנסתי בענין זה, וכי לא נסתר מנגד עיני כל אשר זכרתי, אבל מפני שאני חייב לבטל רצוני מפני רצון המצוה אותי וכו' שמעתי למצותו וכו'. ונזהרתי כפי יכלתי מהטות דברי המחבר מדרכיהם, וכל אשר מצאה ידי להעתיק מלה במלה, אע"פ שלא תהיה הלשון נאה כחפצי, עשיתי כן, ואשר לא יכלתי להעתיק על הדרך הזאת, הייתי מסתכל ומתבונן עד שאבינהו, ואחר כן העתקתי כפי יכולתי, ומה שהיה מסתפק לי, הייתי מעיין עליו בספרי החכמה ההיא אשר הביא הענין ההוא ממנה, ולאחר שהייתי מבין אותו הבנה ברורה, הייתי מעתיק.

¹⁷ בפתיחת המתרגם של חובת הלבבות, כמובא לשונו לעיל. וכן כתב גם המעתיק של פירוש המשניות להרמב"ם בהקדמתו וז"ל: [וחכמי כל אומה הסכימו, כי אין לאדם להעתיק ספר עד ידע שלושה דברים, א] סוד הלשון אשר יעתיק. ב] וסוד הלשון אשר הוא משתקף אליה, ג] וסוד החכמה אשר הוא מפרש מליה. ובשלושה אלה חבל המליצה ירתק, והחוט המשולש לא במהרה ינתק.

קמו

ואם כן מי לנו יותר מתאים להעתק התורה מלשון לשון כמשה רבינו ששמע התורה מפי הקב"ה, והבין כל הדברים שבלשון התורה בלשון הקודש על אמתותו. וכן בשאר השבעים לשון, לא היו כל ישראל בקיאים בו, אבל משה רבינו השיג אותם בנבואה על ידי שראה שורשם של הלשונות למעלה בשמים [ואם כן] לכאורה נו ווער האָט דאָס געקאָנט [ראוי זיין להעתיק כל התורה, יותר ממה רבינו בעצמו. שהרי] ווער האָט דען מַשִּׁיג געווען די תּוֹרָה אַזוי בשלימות, אַזוי ווי מִשָּׁה רַבִּינוּ.

און ווידעראום די אַנדערע לשונות איז אויך, אידן האָבן נישט אַזוי גוט געקענט, מ'האָט נישט געלערנט [שאר לשונות], ווי ער [פרעה] האָט געזאָגט הִנְמַצָּא כָּזָה [איז אַשֶׁר רוח אֱלֹקִים בו] ^{לח} (מקץ מא, לח). נאָר מִשָּׁה רַבִּינוּ האָט געוואוסט אַלעס פונעם שוֹרֶשׁ [ומקור שלמעלה], האָט ער אַלעס געקענט פונקטליך [גם שאר על הלשונות, ווייל] ער האָט געזען די שוֹרֶשׁ פון די כוחות הטומאה [שלמעלה אויך], אַלעס האָט ער משיג געווען. איבערדעם אַן אַנדערער האָט דאָס נישט געקענט מאַכן אַזוי [אז] ס'זאָל זיין אַמְת'דיג [איבערגעטייטש, און] אַז נישט איז עס שוין נישט 'דעס', אַז מ'זעצט שוין איבער מ'לשון ל'לשון איז עס שוין אַן אַנדערער מַכְנֵן, ס'איז לא ימִלֵּט ס'זאָל נישט באַקומען [איזה שינוי].

קמו

- מ'זעט טאַקע [מה שנחלקו בפשט] אין רמב"ם אין ספר המשניות, [דארט וואו] זיי זענען מ'פּלפּל דאָרטן [המהרל"ח ומהר"י בי רב] ביי דער 'סמ"כ' [שנחלקו אם שייך לחדש ענין סמיכת דיינים לסנהדרין בזמן הזה], האָבן זיי אַרויסגעזוכט דעם ערשטן [דרוק] רמב"ם וואָס ער האָט געשריבן אויף לשון ערבי, וואָס דער רמב"ם אַליין האָט געשריבן, און זיי נעמען פון דאָרטן ל'שונות [און] ראַיות'ט. וואָרן מיט דער איבערזעצונג קאָן זיין שִׁינוּים, וואָרן וויבאַלד אַז ס'איז שוין איבערגעזעצט אויף אַן אַנדער ל'שון, איז לא ימִלֵּט [אז] ס'זאָל שוין נישט זיין עפעס שִׁינוּים דערנינען. -

קמו

ועל כן בכדי שתהיה כתיבת התורה שבימי יהושע עולה כהונן בכל השבעים לשונות, היה מן הצורך שמשה רבינו הוא שיכין העתק זה בשבעים לשון ממילא מ'האָט דאָך נישט געוואָלט איבערגעבן [העתק התורה באופן שאינו מדויק, שהרי] אַז מ'האָט זיי געזאָגט דאָס איז די תּוֹרָה, קאָן מען זיי דאָך נישט געבן אַ זאָך [שיש בו שינוי, שהרי] טאַמער איז אַ שטיקל שִׁינוּי איז דאָך עס שוין נישט קיין 'אַמְת'. איבערדעם האָט דאָס מִשָּׁה רַבִּינוּ געמוזט אָנגרייטן פאַראויס [ההעתק של כל השבעים לשון. ומה שכתב משה בארץ מואב] דאָס איז געווען אַ הִכָּנָה אויף יענעם [על מה שכתבו אחר כך על האבנים בימי יהושע, ועל זה נאמר כאן] הוֹאִיל מִשָּׁה בָּאָר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת [בשבעים לשון].

^{לח} הכוונה על מה שפירש רבינו בפסוק זה לעיל בהדרוש (בהנדפס בחלק א' של הקונטרס, אות קיז-קיט), שאמר פרעה בתמיהה על מה שראה איש אשר רוח אלקים בו, וגם הוא מכיר בשבעים לשון [על ידי שלמדו גבריאֵל]. ואמר אם נלך ונבקשנו לא נמצא כמוהו, כי הרי הצדיקים אינם לומדים ובקיאים בלשונות העמים. [וכן מזכיר רבינו זה להלן בסמוך (באות קטט)].

^{לט} וכמבואר בקונטרס הסמיכה שבסוף ספר שו"ת מהרלב"ח (קונטרס ב), עיי"ש באורך.

קמט

ישוב קושיא יז

אמנם בכדי שלא יבואו גם בני ישראל ללמוד את דברי התורה בהעתק שבלשונות העמים, לכן סדו אותה בסיד עד שהוצרכו ליתן בינה יתירה לחכמי האומות שיוכלו להעתיקה

נאָר דעס וואָס מ'האַט אַראָפּגעקליבן [שקלפוהו אחר כך בימי יהושע] (קושיא יז).
דאָס איז אַ דָּבָר פֿשוט אויכעט².

קנ

וואָרן אַז ס'איז געווען אַ ציווי פון מִשֶּׁה רַבִּינוֹן, [און] דער בורא כל עולמים האָט אַזוי געהייסן, [אם כן היה חשש כי] אַז מ'וועט עס אַרויפקלעבן [באבנים] און ס'וועט בלייבן, וועלן דאָך אידן אויכעט לערנען פון דעם, וועט מען זיך געוויינען אַז מ'זאָל לערנען די תּוֹרָה מיט אַנדערע לְשׁונוֹת, [אַבער] דאָס איז נישט גוט, מ'טאָר נישט, [וכמו שהביא כאן המדרש¹ כי] ס'איז נישט נִכְתָּבִים כָּל לְשׁוֹן.

[און] אַזוי ווי איך האָב פריער געזאָגט² [בביאור הפסוק] הִנֵּמְצָא 'כְּזֶה' אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בוֹ, נישט יעדער איז אויף דער בחינה [של יוסף הצדיק, שיוכל להשאר ברוח אלקים, אף כשבקי בשבעים לשון. ולכן] האָט מען עס געמוזט קוֹלֵף זיין תיכף דעם סיד, [בכדי] מ'זאָל וויסן [אַז] דאָס איז נישט 'פאַר אידן' געמאַכט געוואָרן, דאָס האָט מען נאָר געגעבן פאַר די גוֹיִם [פאַר] אַ פֿתּוּחַן פֿה.

[און] איי אַז מ'האַט עס קוֹלֵף געווען [אם כן מה הועילו דהאיק יראו אותה האומות]. האָט מען געמוזט געבן אין זיי אַ בִּינָה יתֵּרָה זיי זאָלן עס פון דעם [קענען] אַראָפּלערנען. איבערדעם זענען די בייִדע אָמַת [שהוצרכה הסיד והקילוף, וגם הבינה יתירה].

קנא

ישוב קושיא יד

ובזה יבואר גם פירש"י בפסוק הואיל משה, דהוא לשון התחלה

איבערדעם קאָן זיין, דאָס איז רש"י פֿשֵׁט [אויף] הוּאִיל מִשֶּׁה, [אַז] ער האָט אַנגעהויבן [עיין קושיא יד].

קנב

דכוונת הכתוב להדגיש שלא נסבור לפרש דהעתק התורה בשבעים לשון היה גם לצורך בני ישראל, ושנמא דגם בכל המ' שנים למדו התורה גם בשאר לשונות. לכן כתבה התורה דרך בסוף המ' שנה הוא "שהתחיל" לבאר התורה בשבעים לשון סמוך למיתתו, והוא הכנה לצורך האומות, אבל בני ישראל אסור להם ללמוד תורה בלשונות העמים

[ווייל] ער וויל מיר דערציילן אַז ער האָט דאָ מַעֲתִיק געווען די תּוֹרָה, אַז די תּוֹרָה הִקְדוּשָׁה דערציילט דאָ [אַז] ער האָט מַעֲתִיק געווען [התורה] בְּשִׁבְעִים לְשׁוֹן, וועט מען מיינען [אַז] ער האָט אַזוי געלערנט [פאַר אידן] אין די מִדְבָּר אויך. וויבאַלד אַז כ'וועל זאָגן, אַזוי ווי די וואָס זאָגן פֿשֵׁט אַז [ס'איז] פאַר אידנ'ס וועגן [די העתקת התורה, ווייל] ס'איז דאָ אַזעלעכע וואָס זיי האָבן נישט גוט פאַרשטאַנען נאָר מיט אַנדערע לְשׁונוֹת, נו [אם כן] האָט מען דאָך געדאַרפט אַלע צייטן אַזוי טון, האָט מען [דען] נאָר דעמאַלטס [געדאַרפט ללמד, והלא] מ'האַט דאָך כסדר מיט זיי געלערנט די תּוֹרָה.

[און] ס'האַט דאָך אויסגעפעלט מ' שנה [עסק התורה, כדי] זיי זאָלן נִתְעַצֵּם ווערן אין

² מלבד מה שעמקו מחשבותיו יתברך בזה, וכמו שהזכיר רבינו לעיל באות לט.

^{2a} בהנדפס בחלק א' של הקונטרס (אות קיז-קט).

די תורה הקדושה^{כב}, [אדער] ווי ס'שטייט אין מדרש^{כג} [אז] מ'האט געדארפט האבן די פערציג [יאָר ווייל] אין אדם עומד על דעת רבו אלא אחר מ' שנה, [ואם כן קא סלקא דעתך] העט מען דאָך גיווען געדארפט כסדר [בכל המ' שנים] לערנען די לשונות.

קננ

איבערדעם זאָגט דער פסוק ניין, 'הואיל' משה, דעמאלטס האָט ער [הערשט 'אנגעהויבן] דעם באַר אַת התורה הזאת, זאָגט דאָך רש"י [וואָס] די גזירה שוה זאָגט אַז ס'גייט אַרויף אויף די שבעים לשון, זאָגט דער פסוק [הואיל] ס'האָט זיך דעמאלטס אָנגעהויבן, [ווייל] ווען ער איז געקומען אין אַרץ מואב האָט ער געוואוסט ער האָלט שוין דעם לעצטן [חודש] סמוך למיתתו [לצורך האומות] כשיעתיקוהו לאחר כניסתם לארץ, דאס לא יעתיקנו הוא עצמו עתה בחייו, יתכן שלא יעלה ההעתקה כהוגן, לכן 'התחיל' עתה לבאר את התורה בשבעים לשון].

קנר

ישוב קושיא יח (באופן ראשון)

ולכן נרמז ענין העתק התורה בשבעים לשון, דייקא באמצע התוכחה, כי היתה מעם שניהם שוה במה שנאמרה באותו זמן ולא מקודם, לפי שהיה סמוך למיתתו, ואם לא עכשיו אימתי

[ונמצא שהוא] דעם זעלבן טעם [צוליב] וואָס ער האָט מוכיח געווען [בסוף המ' שנה] ווייל ס'איז געווען סמוך למיתתו, און די העתקה איז אויך נאָר געווען ווייל ס'איז געווען סמוך למיתתו, האָט ער עס איבערגעזאָגט [בשבעים לשון] נאָר [כדי] אַז מ'זאָל עס [קענען] שרייבן אויף די אַבגים און מ'זאָל עס קולף זיין.

קנה

סיום ישוב קושיא יד

[ועל כל פנים] ס'האָט זיך דעמאלטס 'אנגעהויבן', [אָבער] פריער איז דאָס נישט געווען [כדי שלא ילמדו בני ישראל תורה בלשונות העמים].

קנו

ישוב קושיא יג

העתק התורה לשבעים לשון לצורך האומות, היה קודם בזמן לדברי התוכחה שאמר לבני ישראל, אלא שלא רצה להתחיל הספר במה שהיה לצורך האומות, ולכן התחיל הספר בענין מה שנאמר לבני ישראל, אף שהיה מאוחר. ולכן רק אחר כך נאמר הפסוק ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש וגו', להורות דענין הואיל משה וגו' היה מוקדם בזמן לענין אלה הדברים

איבערדעם איז רעכט, וואָס דער פסוק הייבט אָן [קודם מיט] אַלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל 'כָּל יִשְׂרָאֵל' [ורק אחר כך נאמר ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש וגו'].

^{כב} כמבואר במכילתא בשלח (בהקדמה): לא הביאין הקב"ה דרך פשוטה לארץ ישראל, אלא דרך המדבר. אמר הקב"ה, אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ, מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמיו, והן בטלים מן התורה, אלא אקיים במדבר ארבעים שנה, שיהיו אוכלין מן ושותין מן הבאר, והתורה נבללת בגופן. מכאן היה רבי שמעון אומר, לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן, ושניין [וי"ג ושניה] להם אוכלי תרומה. ובתנחומא בשלח (סימן א): והקיפן במדבר ארבעים שנה, אמר הקב"ה, אם אני מוליכך דרך פשוטה עכשיו, מחזיקין איש איש בשדה ובכרם, ומבטלין מן התורה, אלא אני מוליכך דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתו מן הבאר, והתורה מתיישבת בגופן.

^{כג} בילקוט שמעוני סוף תבוא (רמז תתקמ). ומקורו בגמרא ע"ז (ה): ואלוץ אתכם במדבר ארבעים שנה (תבא כט, ד), וכתוב (שם, א) ולא נתן ה' לכם לב [לדעת]. אמר רבה, שמע מינה לא קאי איניש אדעתיה דרבייה עד ארבעין שנין. ולשון רבינו בזה הוא מלשון רש"י סוף תבוא (כט, ו): דבר אחר ולא נתן ה' לכם לב לדעת, שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה, ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה, אבל מכאן ואילך יקפיד, לפיכך ושמתם את דברי הברית הזאת וגו' (שם, ח).

הייבט ער אן מיט דעם, אז וואָס ער האָט גערעדט פאַרן כָּלל יִשְׂרָאֵל, האָט ער גערעדט נאָר 'די' דְּבָרִים, אַזוי ווי ס'שטייט [בלשון הקודש] אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה. נאָר ער האָט דאָךְ אָנגעהויבן בְּעִשְׂתִּי עֶשֶׂר חֲדָשׁ, תחילת ווען ער איז געקומען אין אָרֶץ מוֹאָב, [תיכף אין] תחילת ווען ער איז געקומען [לארץ מואב] האָט ער זיך גענומען [לבאר את התורה] בשבעים לשון, איז דאָךְ דאָס [דער הוואיל משה] געווען פריער [בזמן, קודם אמירת אלה הדברים].

נאָר ער וויל נישט אָנהייבן ביי דעם [בתחילת הספר, במה שהיה לאומות העולם], ער הייבט אָן ביי דעם וואָס ס'איז געווען פאַר אידן, ער וויל אָנהייבן מיט אידן, און דעם וואָס ער האָט געמאכט פאַר די אוֹמוֹת וועגן, וויל ער זאָגן 'שפעטער', און 'קודם' זאָגן [מה שדיבר אל] כָּל יִשְׂרָאֵל.

אַבער אָנגעהויבן [בזמן] האָט זיך עס באַרֶץ מוֹאָב ווען ער איז געקומען באַהַד לַחֲדָשׁ [שבט], דעמאלטס האָט ער אָנגעהויבן 'הוואיל' משה, 'אַזוי ווי' ער איז געקומען [לארץ מואב] האָט ער תיכף דאָס 'אָנגעהויבן'.

אַבער 'דאָס' איז געווען שפעטער נאָך, דער אַלֶּה הַדְּבָרִים. [ולכן רק להלן נאמר ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חֲדָשׁ וגו', להורות דמשם היה התחלת דיבוריו בכניסתו לארץ מואב].

קנז

ישוב קושיא א וקושיא ב (באופן ראשון)

ולזה התחיל בלשון 'אלה' פוסל את הראשונים, והיינו שבא לפסול ענין ההעתק ללשונות העמים שהיה מוקדם בזמן, ולהורות שבני ישראל לא ילמדו בלשונות ההם, רק בלשון התורה

איבערדעם זאָגט ער 'אלה' פוסל את הראשונים (קושיא א). [והראשונים היינו] דעם וואָס ער האָט פריער [בזמן] געזאָגט, תיכף ווען ער איז געקומען אַהין, וואָס ער האָט גערעדט פריער [ווען] ער האָט עס געגעבן אויף שבעים לשון, 'דאָס' פּסָל'ט ער.

קנח

ולאפוקי שלא נפרש כאותן שפירשו דההעתק לשבעים לשון היה גם לצורך איזה אנשים מישראל, לזה אמר כאן אל 'כל' יִשְׂרָאֵל, שכולם היו לומדין התורה רק בלשון הקודש

זאָגט ער אַל 'כָּל' 'יִשְׂרָאֵל' (קושיא ב), דעם גאַנצן כָּלל יִשְׂרָאֵל איז נאָר געווען 'אַלֶּה' הַדְּבָרִים [בלשון הקודש, ופוסל השבעים לשון]. פאַרן גאַנצן כָּלל יִשְׂרָאֵל האָט ער 'אַזוי' געלערנט, אַז מ'זאל נאָר לערנען די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה מיט 'דעם' לָשׁוֹן וואָס די תּוֹרָה איז געגעבן געוואָרן, 'נאָר' מיט דעם לָשׁוֹן.

קנט

ישוב קושיא ה

ואתי שפיר מה שהמדרש מביא לכאן הך דינא דספרים אינם נכתבים בכל לשון, כי מכאן נלמד לפסול דברי התורה הנכתבים בשאר לשונות

איבערדעם [שייכא שפיר לכאן הך דינא] וואָס דער מדרש זאָגט (בקושיא ה) אַז ס'טאָר נישט געשריבן ווערן [די תורה] בכל לשון. דאָס איז די הלכה וואָס ער שטעלט דאָ אַהער.

[דבא לבאר כי] איבערדעם זאָגט ער 'אלה' הַדְּבָרִים, פוסל את הראשונים, [ווייל] דעם וואָס ער האָט אָנגעהויבן פריער [בשאר לשונות], האָט ער פוסל געווען.

קס

ישוב קושיא יח (באופן שני)

ועוד טעם יש לומר במה שנרמז ענין העתק התורה בשבעים לשון, באמצע דברי התוכחה. כי חשש משה שלא יהיה פתחון פה לקטרג על ישראל, על ידי הזכרת החטאים בדברי התוכחה. ולכן הזכיר ענין מה שהעתיקו התורה להאומות ונתגלה שלא רצו לקבלה ולקיימה, ונתחם גור דינם

קאָן זיין נאָך עפעס, [לתרץ] פאַרוואָס ער זאָגט עס אינדערמיט אַריין [באמצע התוכחה, מה שהעתיק את התורה לע' לשון].

ווייל ער האָט דאָ געזאָגט אַזויפיל תּוֹכְחָה, ער האָט דאָך אַזוי גערעכנט אַזויפיל חַטָּאִים פֶּאַר אִידֵן, [אין] אפּשׁר איז חלילה חס ושלום אַ קְטָרוּג.

נאָר ער האָט זיך 'פֶּאַוּוֹאָרֶנט' מיט דעם [במה שהזכיר תירגום התורה לשבעים לשון, דמשם ראו דהאומות גרועים הרבה יותר, שלא רצו לקבל את התורה כישראל].

קסא

והוא על דרך שכתב בנועם אלימלך, לפרש מה שבעת הקטרוג אמר הושע הנביא לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת. דהכוונה שישקול מעשיהם נגד מעשי האומות, ואז יתגלה שהאומות הם מקולקלים יותר. והענין כי בישראל יש חטאים רק עבור מה שהיצר הרע מניח כל האומות ומתגרה יותר בישראל, אבל האומות הם חוטאים ומחטיאים הרבה יותר, אף שאין היצר מתגרה עליהם כל כך

[והוא כענין] אַזוי ווי ס'שטייט, דער (קדושת לוי) [נועם אלימלך]^מ זאָגט, [לפרש דברי

הגמרא^מ שאמר הושע הנביא להקב"ה] הַחֲלִיפֶם בַּאוֹמָה אַחֶרֶת, [דהכוונה שישקול מעשיהם נגד מעשי האומות, וממילא] וועסטו זען, וועסטו זען אַז 'זיי' [האומות] וועלן נאָך אַרגער זיין.

[וכן] וועסטו זען אַז דער בַּעַל דְּבָר [אינו מתגבר עליהם כל כך, ועם כל זה הם מקולקלים

יותר]. וואָרן דער יצֵר הָרַע איז מְנִיחַ כָּל הָאוֹמוֹת וּמִתְגַּרֵּה בָהֶם בִּישְׂרָאֵל^מ, איבערדעם

איז אַזוי נִישַׁט גוֹט [שח"ו נמצא חטאים גם בישראל ע"י שמתגרה בהם ביותר].

[ולזה אמר הושע הנביא] וְהָרִאִיָּה לְאֶזְן דִּי גוֹיִם [האֶבֶן די תורה, ותראה דכשהיצר הרע יתגרה

בהם יותר, יתקלקלו עוד הרבה יותר].

[שהרי] פֶּאַרוּוֹאָס עפעס [איז] מִתְגַּרֵּה בָהֶם בִּישְׂרָאֵל, ווייל זיי האָבן די תּוֹרָה

^מ **בנועם אלימלך** (בלקוטי שושנה): שמעתי מקשים על המשנה (אבות ה, יד) ארבע מדות בהולכי לבית המדרש, וחושב התנא לאינו הולך ואינו עושה לאחד מד' מדות, ואיך שייך להקרא מדה מד' מדות. בשלמא בהולך ואינו עושה, או בעושה ואינו הולך, הוא על כל פנים מדה על צד אחד, או בהליכה או בעשייה, מה שאין כן באינו הולך ואינו עושה. ○ נראה לפרש דאיתא במשנה (שם, א) בעשרה מאמרות כו' והלא במאמר אחד כו' אלא להפרע מן הרשעים כו' וליתן שכר טוב לצדיקים. ולכאורה הלא עיקר הבריאה היה להטיב לברואים, ולא להיפך ח"ו, אלא ההכרחי הוא לפרוע לרשעים כשחוטאין. והיה לו לתנא לומר בהיפך, אלא ליתן שכר טוב לצדיקים כו' ולפרוע כו'. ○ אך נראה הדנה פירש על שאמר השי"ת להושע שישאל חטאו, והשיב לו החליפם באומה אחרת. והם ושלום לאותו צדיק שיקטרג על ישראל. ופירושו, שכך היה כוונת הושע, החליפם באומה אחרת ותראה בכל אומות אם יש כיוצא בהן, והשפל והגרוע בישראל הוא יותר טוב מטובים שבאומות. ונמצא בהסתכל באומות אין כח למקטרג על ישראל. ○ וכמו כן אין צדיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחַטָּא (קהלת ז, כ), ויש כח ח"ו לקטרג עליהן. אך בראות מעשה הרשעים, יסתם פי המקטרג. נמצא עיקר שילום השכר להצדיקים, בא על ידי ראיית ההפרש שבין הרשע לצדיק. ומובן ממילא כל הנ"ל, להפרע כו', כדי שעל ידו יותן שכר טוב לצדיקים. ○ וזהו שחשב אינו הולך ואינו עושה גם כן למדה, כי גם על ידי זה בא טובה להצדיק, שאין כח ביד המקטרג לקטרג כלל, וְצַדִּיק בְּאֶמְנוֹתוֹ יִחְיֶה (חבקוק ב, ד).

^מ **בגמרא פסחים** (יז): אמר לו הקב"ה להושע בניך חטאו, והיה לו לומר בניך הם, בני חנוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב, גלגל רחמין עליהן. לא דיו שלא אמר כך, אלא אמר לפניו רבונו של עולם כל העולם שלך הוא, העבירים באומה אחרת וכו'.

^מ **בגמרא סוכה** (נב): תנו רבנן, וְאֵת הַצִּפּוֹנִי אֶרְחִיק מֵעַלְיָכֶם (יזאל ב, כ), זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם וכו', ש.מניח אומות העולם ומתגרה בשונאיהם של ישראל [שהניח האומות ונתגרה ישראל]. כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת (שם), אמר אבבי ובתלמידי חכמים יותר מכולם.

הַקְדוּשָׁה, און דאָרט קען ער זייער אַסאַך געוואונען [אם יסית לשומרי תורה שעליהם קיים הכל, ולכן בעוה"ר] איז חלילה שלעכט, [כי בהתגברותו על ישראל] פאַרדרייט ער [דעם מענטש], איבערדעם איז עס אזוי שלעכט.

[אַבער] אַז מ'זאָל נאָר לאָזן די אומות העוֹלָם עפעס האָבן [און] אָנווענדן [התגברות היצר עליהם יותר], וועסטו זען וועלן זיי נאָך אַרגער זיין^{מח}.

קסב

וכמו כן בבאן, כשבא משה להוכיח חטאם של ישראל בדברי התוכחה, הקדים להעתיק התורה בשבעים לשון, שזה היה הכנה על מה שלבסוף נחתם גור דינם של האומות על שלא רצו כלל לקבל את התורה אף מעיקרא, ומוזה יבחן שהאומות מקולקלים יותר, ולא יוכלו לקטרג על ישראל

איבערדעם דעס וואָס ער האָט געזאָגט הוֹאִיל מֶשֶׁה בָּאָר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת [בשבעים לשון], איז דאָס אַ לימוד זְכוּת פֶּאָר אִידֵן. ער האָט געוויזן מיט דעם, מיט דעם האָט ער געמאַכט אַן הַקְדָּמָה [למה שנאמר להלן כמה דברי תוכחה. שהרי] קָמִי שְׁמִיָּא גְלִיָּא וואָס ס'וועט זיך אויסלאָזן פון דעם, [אַז] דורכדעם האָט זיך אַרויסגעשטעלט דער גִּזְרֵי דִין פון די אומות העוֹלָם, ווי שלעכט זיי זענען, אַז זיי האָבן גאָרנישט געוואָלט די גאַנצע תּוֹרָה, מַעֲיָקְרָא אָן.

מ'האָט דאָס אַריינגעשטעלט פֶּאָר אַ לימוד זְכוּת, ווייל ער האָט מִזְכִּיר געווען די עֲנוּת יִשְׂרָאֵל, האָט ער דאָס צוגעשטעלט פֶּאָר אַ לימוד זְכוּת [נגד המקטרג].

קסג

ישוב קושיא א (באופן שני)

ובזה יש ליתן עוד מעט על מה שנאמר כאן 'אַלֶּה' הפוסל את 'הראשונים', דהיינו שבא לפסול האומות שכבר קדמו להיות לָעָם עוד מימי נח ואדם הראשון, משא"כ בישראל שנעשו לָעָם ממתן תורה ואילך

איבערדעם זאָגט ער 'אַלֶּה' פּוֹסֵל 'הראשונים', היינו האומות העולם. ונקראו 'ראשונים' שהרי זיי זענען דאָך געווען די ערשטע, די ערשטע דורות זענען דאָך געווען די אומות [מיום בריאת העולם. שהרי] אידן זענען דאָך נִתְקָרַב געוואָרן הערשט ביים מַעֲמֵד הַנִּבְחָר. ס'איז געווען דאָס ערשטע מאָל דעמאָלטס ווען אידן [נתקרב להיות לעם ה', וכאמור הכתוב] הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִית 'לְעָם' לַה' אֱלֹהֶיךָ^ט (תבוא טו, ט), דעמאָלטס ווען מ'האָט מִקְבֵּל געווען די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה.

און די אַלע דורות פון אָדָם הָרָאשׁוֹן אָן, זענען דאָך [שוין] געווען די רָאשֵׁי אומות, זיי שטאַמען [שוין 'האומה'] פֿון דאָרטן [מאותו זמן. ועל כן באומר 'אַלֶּה' הפוסל הראשונים] האָט ער די גע'פּסל'ט דעמאָלטס [כשהעתיק התורה לע' לשון, שהרי] איבערדעם איז נִתְחַתֵּם עליהם גִּזְרֵי דִינָם.

איבערדעם זאָגט ער 'אַלֶּה' הַדְּבָרִים, מיט דעם איז פּוֹסֵל את הראשונים. אַלע אומות גייט עס אַרויף, איז פּוֹסֵל את הראשונים.

^{מח} ועיין קרוב לזה במראה יחזקאל על המועדים (ל"ה אות יז) וז"ל: ואמרו חז"ל דבתחלה דבר ה' בהושע שאמר לו ישראל חטאו, ואמר לו החליפם באומה אחרת כו'. והנה צריך להבין גם כן כוונתו של אותו צדיק, האין יעלה על דעתו שהקב"ה יחליפם, הלא נקרא שמו אלוקי ישראל. ועל כרחק צריך לומר שכונתו היה שיערוך מעשיהם נגד אומות העולם, שאם היה נותן התורה לאומה אחרת, היו גרועים יותר.

^ט עיין בשיר השירים רבה (ב, פסוק יח): כנס רבי אליעזר בן יעקב ודרש, וַיִּדְבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְלוּם אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִסְתַּב וְשָׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִית לְעָם, וכי היום קבלו התורה, והלא כבר ארבעים שנה שקבלו את התורה, וְאָתָּה אָמַרְתָּ הַיּוֹם הַזֶּה. אלא מלמד כיון ששנה להם משה את התורה וקבלוה בסבר פנים יפות, העלה להם הכתוב כאלו קבלוה היום מהר סיני, לכן נאמר הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִית לְעָם לַה' אֱלֹהֶיךָ.

קסד

ישוב קושיא ב (באופן שני)

ולפי זה יש לומר עוד מעט במה שנאמר כאן אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל. להורות החילוק שבין ישראל להאומות, שהאומות כולם לא רצו לקבל התורה, אבל בישראל 'כולם' קבלו עליהם התורה, וגם קבלו עליהם אף דברי התוכחה שאמר להם משה. כי אותו הדור היה הדור כולו בשלימות הראוי, והיו כולם צדיקים

און [ער זאגט אַל] כָּל יִשְׂרָאֵל, [אַז] די האָבן [יא] מְקַבֵּל געווען די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה, [און] זיי האָבן מְקַבֵּל געווען תּוֹכְחָה, [כל איש ישראל שבהדור. שהרי] דעס דורך [של המדבר ובאי הארץ] איז דאָךְ געווען דאָךְ אַזויפיל [העכער] איז עס געווען, אַ הויעך דורך איז געווען, זיי האָבן מְקַבֵּל געווען תּוֹכְחָה, און די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה [כולה].

אַבער פאַר די אומות [איז] הוואיל משה פאַר אַת התורה הזאת, [וואָס] פון דעם האָט זיך אַרויסגעשטעלט אַז די אַלע די פריערדיגע, די אַלע אומות די פריערדיגע זענען גע'פּסל'ט, און ס'איז אַרויסגעגאַנגען אויף זיי דער גזר דין, אַזוי ווי די גמרא זאָגט אין סוטה^{כז}.

איבערדעם דאָס איז דער 'אַלֶּה' הַדְּבָרִים וואָס ער זאָגט דאָ אַל 'כָּל' יִשְׂרָאֵל. דאָס איז דאָס גאַנצע [ענין].

קסה

ישוב קושיא יא (באופן ראשון)

וזה שמביא המדרש לכאן את הפסוק מוֹכִיחַ אֶת אֶחָד מֵחַוֵּי יִמְצָא זה משה, דאפילו בעת שהוכיח לישראל, הכניס שם לימוד זכות עליהם, באופן שימצאו חן בעיני ה'

איבערדעם זאָגט ער [במדרש, זה שאמר הכתוב] מוֹכִיחַ אֶת אֶחָד מֵחַוֵּי יִמְצָא, אַז [אפילו] אין די תּוֹכְחָה שטעלט ער אַרײַן דעם לימוד זכות, האָט ער מַצִּיל געווען דעם כָּלִל יִשְׂרָאֵל [מתוך הקטרוג] פון אַלע אומות, [באופן שימצאו חן בעיני המקום, ואפילו] טאַקע אין די תּוֹכְחָה וואָס ער האָט געזאָגט.

קסו

סיום ישוב קושיא ה

[ונחזור לבאר יתר הדקדוקים לפי דרך המבואר לעיל (באופן הראשון)].

איבערדעם היצט קאָן מען פאַרשטיין דעם גאַנצן מדרש אויכעט, [מה שהעמיד כאן ההלכה] [קושיא ה] ילמדנו רבינו אַז ס'טאָר נישט זיין נכתבים ככל לשון [וכדלעיל באות קנט].

קסז

הקדמה לישוב קושיא ו-ז

און [דער המשך המדרש בענין וואָס] ס'איז מתיר את הלשון [קושיא ו]. היצט איז אַזוי.

קסח

קאָן זיין דעס וואָס ער פירט אויס [במדרש] אַז מ'זעט דאָ אַט [בפסוק אַלֶּה הַדְּבָרִים] אַז משה רבינו האָט פריער געזאָגט לא אִישׁ דְּבָרִים [ועתה על ידי התורה דיבר דברים הרבה] [קושיא ז].

קסט

ברשב"ם מפרש הפסוק שאמר משה במצרים, כִּי כָבֵד פָּה וּכְבֹד לָשׁוֹן אֲנֹכִי, דהיינו שלא היה בקי בלשון מצרי [דהנה] דער רשב"ם זאָגט דאָךְ^כ [דבאומרו] לא אִישׁ דְּבָרִים [אֲנֹכִי וגו'], האָט ער

^כ ברשב"ם פרשת שמות (ד, י): כִּי כָבֵד פָּה וּכְבֹד לָשׁוֹן אֲנֹכִי. איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון, כי בקטנותי

געזאגט, ער מיינט [שאינו בקי] אין לשון מצרי, [וזה שאמר פי] כבד פה וכבד לשון [אנכי], אז ער איז געווען שוין 'אויסגעוואָרפֿן' [מזכרנו, שכבר שכח לשון מצרי ששמע בקטנותו בבית פרעה], ער האָט נישט געקענט לשון מצרי.

קע

ובעין זה מבואר במדרש, שפירשו הכתוב לענין מה שלא היה בקי בשבעים לשון, כמו איצמנגניו פרעה ושוריו דער מדרש¹² זאָגט דאָך אַרויס [כעין זה, אז] ער האָט געפרעגט [לא איש דְּכָרִים אֲנִכִּי, און ווען] איך וועל קומען אַהין, זיי זענען געוואוינט צו קאָנען אַלע שְׂבָעִים לָשׁוֹן, און איך וועל קומען אַהין און איך וועל נישטאָמאַל קענען רעדן, וואָס פֿאַר אַ פְּנִים וועט דאָס האָבן, אַ שלִּיחַ פֿון הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא [לא יוכל לדבר כמותם].
[אויף דעם] האָט אים דער בורא כל עולמים געזאָגט מִי שֶׁם פֶּה לֹא־דָם, [שיוכל לדבר עמהם, וכמו ששם פה לאדם הראשון ללמדו שבעים לשון].
דער מדרש זאָגט טאַקע דאָרט אויך אַזוי [במצרים, לענין כל השבעים לשון, ולא רק לענין לשון מצרי לבד].

קעא

ישוב קושיא ז

בכל המ' שנה ממה שלמד משה תורה לישראל, אין מזה שום ראייה לענין רפואת הלשון, שהרי היתה השכינה מדברת מתוך גרונו של משה, ולא מעצמו דיבר

איבערדעם דאָס קען זיין, דאָס איז דער פֿשֿט.

[פון] די אַלע יאָרן וואָס ער האָט געלערנט מיט אידן תּוֹרָה, איז נאָכנישט קיין ראָיָה אַז ער האָט באַקומען אַ גוט לָשׁוֹן, [שהרי] ס'איז דאָך געווען שְׂכִינָה מְדַבֶּרֶת מִתּוֹךְ גְּרוֹנוֹ¹³, וואָס האָט ער [דען] נישט [געקענט]. האָט נישט געשפּילט קיין ראָלע [אם

ברחתי משם, ועתה אני בן שמונים. וכן מצינו ביחזקאל שמי שאינו בקי בלשון המלכות, קרוי כן, כדכתיב (יחזקאל ג, ד-ו) ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם, כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל, לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם וגו'. וכי אפשר נביא אשר ידעו ה' פנים אל פנים וקיבל תורה מידו, היה מגמגם בלשונו. ואין דבר זה בדברי התנאים והאמוראים וכו'.

¹² בתנחומא בפרשתן (סימן ב): אלה הדברים אשר דבר משה וכו'. זה שאמר הכתוב אז ידלג כאל פסח ותרון לשון אלם (ישעי' לה, ו), בא וראה כשאמר הקב"ה למשה לכה ואשלחך אל פרעה, אמר לו משה ביא אתה מעביר עלי, לא איש דברים אנכי, א"ל שבעים לשון עומדין בפלטרין של פרעה, שאם יבא אדם אחד ממקום אחר מדברים עמו בלשונו, ואני הולך בשליחותך והם בודקין אותי לומר שאני שלוחו של מקום, וגלוי לפניהם שאני יודע להשיח עמהם, ויכין אין שוחקין עלי לומר דאו שליח של מי שברא העולם ואת כל הלשונות, אינו יודע לשמוע ולהשיב, הוי ביא לא איש דברים אנכי, הן אני ערל שפתיים (וואר, ו, ל). אמר לו הקב"ה והרי אדם הראשון שלא למדו בריה, מנין היה יודע שבעים לשון, שנאמר (בראשית ב, כ) ויקרא האדם שמות, שם לכל הבהמה אין כתיב כאן, אלא שמות [בכל הלשונות], ואתה אומר לא איש דברים אנכי. כסוף ארבעים שנה שיצאו ישראל ממצרים התחיל מפרש התורה בשבעים לשון, [שנאמר] פאר את התורה הזאת, הפה שאמר לא איש דברים אנכי, אמר אלה הדברים וכו'.

וכן הובא בדעת זקנים לבעלי התוספות פרשת שמות (שם): ויאמר משה אל ה' בי ה' [לא איש דברים אנכי]. אתה מעמיד אותי על אנשים שיוודעים שבעים לשון עומדים לפני פרעה, ואם אחד מהם מדבר לי בלשונו ואיני יודע להשיב, וכי אינן צוחקין עלי ואומרים שליח של מי אתה, שאינו יודע לשמוע ולהבין כל הלשונות. א"ל יתברך (שם, יא) מי שם פה לאדם הראשון, לקרוא שמות לכל הבריות, שנאמר (בראשית ב, יט) ויקרא [האדם] שמות, שם' לא נאמר אלא ש'שמות', מלמד שקרא להם שמות בשבעים לשון וכו', כל שכן לך שאתה בא לגאול בני.

¹³ לשון זה הוזכר בכמה ספרים קדמונים, ומקורו בדברי המדרשים בלשונות שונים. וכמעט כלשון זה הוא בזוהר הק' (ח"א דף רלב): מנהגא דאתקרי רבן של נביאים, רבן דתקמים, רבן דמלאכי השרת, דקנדשא בריך הוא ושכינתיה מדבר על פומיה. - ובתיקונינו (דף עט): משה ידבר והאלקים יענו בקול (יתרו יט, יט), בההוא זמנא

נתרפא לשונו, או אם הוא בקי בהלשון, אם שהרי] אַז ס'איז געווען שְׂכִינָה מְדַבֶּרֶת מִתּוֹךְ גְּרוֹנוֹ, דָּאס איז דאָךְ גאָר אַן אַנדער מין [דיבור, וואָס] דאָס האָט דאָךְ קיינער קיין שום נביא נישט געהאַט, נאָר מִשָּׁה רַבִּינוּ אַלִּיין איז געווען שְׂכִינָה [מדברת] מִתּוֹךְ גְּרוֹנוֹ. נו וואָס איז אַ רֵאָיָה, קאָן זיין [דלעולס] דאָס לְשׁוֹן איז טאַקע נישט געווען [ממשה בעצמו, רק] ס'האָט דאָךְ נאָר גערעדט די שְׂכִינָה הַקְּדוּשָׁה האָט גערעדט, איז דאָךְ נישט קיין שום רֵאָיָה.

קעב

אבל עתה בסוף המ' שנה כשהעתיק התורה לשבעים לשון, לא היתה זה בבחינת שכינה מדברת מתוך גרונו, כי אין כבודו יתברך להשתמש בשאר לשונות. ועם כל זה חזינו שמושה הוא המעתיק, לפי שהוא היה הבקי ביותר באלו הלשונות, על ידי שהשיג בתורתו גם זה ע"י שורשם בשמים, מזה שפיר יש ראייה שהתורה מרפא את הלשון, ומתיר את הלשון נאָר אַז ס'איז געקומען צו די, דעס וואָס ער האָט איבערגעזעצט אויף שְׂבָעִים לְשׁוֹן, די אַלע לְשׁוֹנוֹת, דאָרט [בלשונות העמים] קען מען שוין נישט זאָגן שְׂכִינָה מְדַבֶּרֶת מִתּוֹךְ גְּרוֹנוֹ.

די שְׂכִינָה הַקְּדוּשָׁה [אין מכבודו ית' לדבר בלשונות העמים (וכדלהלן)].
- [הגם] אפילו [ביי] די עֲשָׂרַת הַדְּבָרוֹת שטייט דאָךְ²¹ אפילו [שנחלק הדיבור לשבעים לשון]. אָבער ס'איז נישט געווען דעס לְשׁוֹן [של דיבור השכינה עצמה]. ס'איז טאַקע אויך נאָך איבערגעזעצט געוואָרן מיט אַ כח אלקי, אויף די אַנדערע לְשׁוֹנוֹת. אָבער סוף כל סוף 'די' לְשׁוֹנוֹת [שלם] זענען געקומען פון 'זייער' מְקוֹרֵי²². -
די שְׂכִינָה הַקְּדוּשָׁה אַלִּיין, איז אין כְּבוֹדוֹ, האָט זיך נישט אַראָפּגעלאָזט צו דעם, האָט נישט גערעדט 'די' לְשׁוֹנוֹת.

קעב

ואתי שפיר מה שאמרו במדרש שזה נלמד מהפסוק 'אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, כִּי בָאָן נִרְמּוּ בלשון 'אֵלֶּה' הפוסל הראשונים, מה שהעתיק משה את התורה בכל השבעים לשונות לצורך האומות איבערדעם איז פון דעם 'אֵלֶּה' הַדְּבָרִים וואָס ער זאָגט, אַז ער פִּסְלִיט דאָ די אַלע לְשׁוֹנוֹת, און ער האָט עס 'דאָךְ' געזאָגט, און ער האָט 'דאָךְ' געשריבן [בעצמו, מטעם שהוא היה הבקי ביותר הן בלשון התורה והן להבדיל בלשונות העמים], איז אַ סימן אַז ס'איז געווען מִתִּיר את הלשון, [הן] אַז ער האָט טאַקע באַקומען [א גוט לְשׁוֹן] אין פִּשְׁטוֹת, כפי פשוטו²³ [שנתרפא לשונו, והן] אַז ער האָט געקאָנט דאָס טון [להעתיק בשבעים לשון ולהיות

מִשָּׁה זָמַל בְּשִׁכְנָתָא, הָיָא הוּא דְּכָתִיב (כּהעלותך יב, ח) פֶּה אֵל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ, וְהָאֲלֵכִים דְּאִיּוּ אִימָא עֲלָאָה, יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל דְּאִיּוּ עֲמוּדָא דְּאִמְצָעִיתָא, וְהָא אֲוִקְמֹהוּ מֵאֲרִי מִתְּנִיתִין (ברכות מה). בְּקוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה.
²² בגמרא שבת (פח:): אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב (תהלים סח, יב) 'יִתֵּן אֱמֹר הַמְּבָשֻׁרוֹת צָבָא רָב [פירש"י: צבא רב, כל האומות], כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה, נחלק לשבעים לשונות. תני דבי רבי ישמעאל, וכפטיש יפצץ סֵלַע (ירמ' כג, כט), מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות, אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נחלק לשבעים לשונות.

ובשמות רבה (כח, ו): וכן הוא אומר (ואתחנן ה, יט) אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֵל כָּל קְהִלָּתְךָ קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסַף, רבי יוחנן אמר קול אחד נחלק לז' קולות, והם נחלקים לע' לשון.

²³ וז"ל רבינו בס"ג ויגש תשכ"ז [לשון קדשו רסג ח"א, אות צב]: הגם ס'שטייט אַז ס'איז נִתְפָּצֵץ געוואָרן [ונתחלק] אויף שְׂבָעִים לְשׁוֹן [כל דיבור שבמתן תורה], אָבער ס'איז [דעך דאָךְ] נישט דער דיבור פון הקדוש ברוך הוא [אַלִּיין], דעס [הקול שנתפוצץ מתוך הדיבור] האָט מען [נטאָקען] שוין נישט געקאָנט זיין קיין וואָס אַתְּ הַנִּשְׁמָע, וואָרן דאָס ווערט שוין דורך עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. [ועיין בזה בדברי יואל לשיבוט (אות ה ראות טו), ועוד].

²⁴ בביאור הפסוק כבד פה וכבד לשון, וכפירש"י שהוא ענין ערל שפתיים.

בקי בכל לשונות העמים ע"י שהשיג שורשם בשמים), איז אַ סימן אַז ס'איז געווען מִתִּיר אַתְּ הַלְשׁוֹן¹¹.

קער

ישוב קושיא ו

וכן אחי שפיר קישור השתי ענינים, בענין כתיבת ספרים בכל לשון, וענין שהתורה מרפא את הלשון, דרך ממה שהעתיק משה בשבעים לשון, הוא שנלמד ענין רפוי הלשון על ידי התורה

איבערדעם שטעלט עס דאָ דער מדרש אהער, דעם גאַנצן מדרש דעם גאַנצן דָרש, [הן] וואָס ער הייבט אָן מיט דעם נִכְתָּבִים בְּכָל לָשׁוֹן, און [הן] וואָס ס'איז מִתִּיר אַתְּ הַלְשׁוֹן, דאָס אַלעס איז דאָ שטעלט ער [עס] אַרָאָפּ. [כי כל ענין התרת ורפוי הלשון שעל ידי התורה, ילפינן ממה שהעתיק משה התורה בכל לשון לצורך האומות, אבל ביחד עם זה נרמז בפסוק שלצורך ישראל אסור ללמוד ולכתוב התורה בשאר לשונות].

קעה

[און] דער גאַנצער תְּכֵלִית איז געווען [אויף] מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרֵי, ער זאָל ברענגען אידן נאָך הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, [מיט דעם וואָס] ער האָט זיי געזאָגט תּוֹכַחָהּ.

קעי

ישוב קושיא ג-ד

איתא בגמרא עכשיו שנברא יפֿשפֿש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו. ומבואר בספרים החילוק, דלשון יפֿשפֿש קאי על מעשי החמאים, ולשון ימשמש קאי על מעשים הטובים, דאף במעשי המצות ימשמש בהם אם היו בכוונה הראויה לשם שמים, ובלא פניות וכדומה

און דעם וואָס ער האָט דאָ מִזְכִּיר געווען [ברמז].
אין אָמֶת'ן אַרִיין, דעם וואָס ער האָט מִזְכִּיר געווען די אַלע מְקוֹמוֹת.
לכאורה דער אָמֶת אַרִיין, ס'שטייט¹² - [ווי] זיי זאָגן דאָך פֿשֿט - אַמָּאָל יפֿשפֿש בַּמַּעֲשִׂי, און דערנאָך שטייט יִמְשֵׁמֶשׁ בַּמַּעֲשִׂי. זאָגן זיי דאָך דעם פֿשֿט¹³ [אז] דער

¹¹ וזה שאמרו שם במדרש ב' לשונות, א' שמרפא את הלשון, וא' שמתיר את הלשון, והבן. [וזה נרמז בדיוק לשון רבינו לעיל בהקדושות, באות יא].

¹² בגמרא עירובין (ג): תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא. עכשיו שנברא יפֿשפֿש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו.

¹³ במסילת ישרים (פרק ג, בביאור חלקי הזהירות): הנה הרוצה לפקח על עצמו, שתיים הנה ההשקפות הצריכות לו. האחת שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם, והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה, לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע וכו'. ודבר זה הודיענו חז"ל באמרם נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפֿשפֿש במעשיו, ואיכא דאמרי ימשמש במעשיו. ונראה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפוש במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו, אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש היא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בעניינם איזה פניה אשר לא טובה, או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו. והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון חכונתם בתכלית ההבחנה, עד שישאר זך ונקי.

ובזרע קודש פרשת תולדות (ד"ה אולי) בשם הרה"ק מלובלין זצלה"ה וז"ל: ואמר אולי יִמְשֵׁנִי, על דרך שפירש הרב מלובלין מה שאמרו חז"ל ימשמש במעשיו כו' ואמרי לה יפֿשפֿש כו', פירוש שימשמש אפילו במעשיו הטובים, וימשמש בהם אם נעשו בלא פניות, ואם נעשו על צד היותר טוב, ע"ד שהאדם ממשמש בגד משי אם הוא טוב מאוד אם לא. וזהו שנאמר אולי יִמְשֵׁנִי אָבִי שבשמים, ויראה שהלימוד והמצות בשקד וכו'. וכן הובא בשם הרה"ק הנ"ל במאור ושמש פרשת וישלח (ד"ה עוד בענין הנ"ל) וז"ל: ובאמת מי שאינו משגיח על עצמו בלי הפסק לתקן מעשיו הראשונים, ולמצוא חסרונות בעבודתו בכל שעה שאינם בשלימות, ושתחרט בכל עת ולהרהר בתשובה שלימה על החסרון השלימות שהיה לו בעבודתו ה', בודאי הוא עדיין רחוק מהבורא ב"ה, וכל העבודת שלו אינו כלום. כמו שמעתי מאדמו"ר זצלה"ה יעקב יצחק מלובלין זלה"ה על

חילוק איז דאָס, יִפְשַׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו [מיינט] צי מ'האָט נישט עפּעס 'געזינדיגט' [במעשים רעים, און] יִמְשַׁמֵּשׁ מִזָּאָל זיך אויסטאַפּן די 'גוטע' מעשים, [צי] זיי זענען נישט [מיט] אזאַ שְׁלִימוֹת, טאַקע די מַצּוֹת וואָס מ'טוט, דְּבָרִים טוֹבִים וואָס מ'טוט, אַז דאָס זאָל זיין בְּשְׁלִימוֹת.

קעז

והאמת הוא דמה שאין האדם זוכה לעשות המצוות בכוונה הראויה, זה נגרם גם כן מחמת מעשה החטאים, שהם גרמו לעשות מסך המבדיל בינו לבין קונו

און דער אַמֶּת איז דאָס אויך [הָא בְּהָא תְּלִיא, ווייל] פאַרוואָס איז דאָס נישט אַזוי בְּשְׁלִימוֹת, ווייל מ'האָט חֲטָאִים, [און] די חֲטָאִים [הם בבחינת] עֲוֹנוֹתֵיכֶם הַבְּדִילוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם [ישע"י נט, ב], דעס ברענגט אַרײַן אין די מעשים [טובים] אַלײַן חֲסֵרוֹנוֹת, און פִּנּוּת מִט מַחֲשָׁבוֹת, [און] אַמְאָל מַחֲשָׁבוֹת לֹא טְהוֹרוֹת, אָדער כדומה. דאָס קומט אַלעס פון דאַרטן.

קעה

ולכן בדברי תוכחה שהוכיח משה על החטאים, עורר אותם לשוב בתשובה גם על המעשים הטובים שלא היו בשלימות הראוי, מחמת גרם החטאים

איבערדעם איז געווען, [דמשה רבינו] ער האָט טאַקע גערעכנט [ברמז אלו המקומות גם את המעשים טובים], ער האָט געהייסן תְּשׁוּבָה טון אויף די גוטע מעשים. [ולכן אמר ברמז, און] ער זאָגט נישט אַרויס 'וואָס', ווייל ער האָט געמיינט טאַקע 'אַלעס'. ער האָט געזאָגט תוכחה זיי זאָלן תְּשׁוּבָה טון [אפילו] אויף די גוטע מעשים זאָל מען זיך באַרעכענען.

קעט

ומה שכתב רש"י שאלה הדברים הם דברי תוכחה על החטאים, היינו לפי שהחטאים הם שגרמו גם ל החסרון שבעת קיום המעשים טובים. אבל באמת הכל נכלל בדברי התוכחה שאמר להם משה

נאָר פאַרוואָס איז דאָס געווען, ווייל ס'איז געוועזן 'דאָס' [החטאים] אויכעט, דעס האָט געשאַדט פאַר דעם.

איבערדעם זאָגט רש"י, ער רעכנט דאָך אויס [בתרגום] עַל 'דְּחִבּוֹ' בְּמִדְבָּרָא, ער רעכנט ער אויס די חטאים, אָבער דער אַמֶּת'ן אַרײַן זאָגט ער נישט אַרויס 'וואָס', ווייל ער איז כּוֹלָל טאַקע 'דאָס' אויך.

[ועל כל זה נאמר] אֵלֶּה הַדְּבָרִים, דברים איז [טאַקע] טייטש דברי תוכחה, אַזוי זאָגט דאָך רש"י^ט, [און] ער ברענגט דאָך ראיות. [אבל נרמז בזה גם החסרון שהיה במעשים הטובים, שהרי סיבת החסרון במעשים הטובים הוא גם כן עבור החטאים].

הגמרא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ויש שני נוסחאות בגמרא, נוסחא אחת יפשפש במעשיו, ונוסחא אחת ימשמש במעשיו. ואמר הוא ז"ל החילוק שבין השני נוסחאות הוא כך, יפשפש במעשיו הוא לחפש אחר העבירות, למצוא אותם לעשות תשובה עליהם, ופירוש ימשמש הוא אם אינו נמצא לו עבירות בפועל, אזי ימשמש במעשיו הטובים שלו אם הם כתיקונם, כי אי אפשר לעשות בלי חסרון, כי ימצא בהם איזה פניה ח"ו, או שהיה לו לעשות אותם ביותר דביקות, ויותר בדחילו ורחימו. [ועיין זה בקצרה גם בריש פרשת שופטים שם].

^ט ברש"י ריש קהלת (א, א): דְּבָרֵי קֹהֶלֶת. כל מקום שנאמר דְּבָרֵי, אינו אלא דברי תוכחות. אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל (האינו לב, טו). דְּבָרֵי עָמוֹס (עמוס א, א), שָׁמְעוּ הַדְּבָרִים הַזֶּה פְּרוֹת הַבִּשּׁוֹן (שם ד, א). דְּבָרֵי יִרְמְיָהוּ (ירמ' א, א), שָׁאֲלוּ נָא וְיָדָעוּ אֵם יֵלֵךְ זָכָר וְגו' (שם לו, ו). וְאֵלֶּה דְּבָרֵי דָוִד (שמואל ב' כג, א) וּבְלִיעֵל קִקְרֹץ מִנֶּדֶר פִּלְהֶם (שם, ו). דְּבָרֵי קֹהֶלֶת (קהלת א, א), וְיִרְחַח הַשְּׁמֶשׁ (שם, ה), כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם (שם, ז), כִּינֵה אֶת הָרָשָׁעִים בַּחֲמָה וּבִלְבָנָה וַיִּם שֶׁאֵין לָהֶם מִתְנַת שָׂכָר, כֵּךְ שְׁנוּיָה בִּסְפָרִי, וּלְמַדְתִּי מִשֶּׁם מַעֲנִין מְדַבֵּר בְּרָשָׁעִים, וְהַמְשִׁילָם לַתְּגִבּוֹת הַחֲמָה שְׁסוּפָה שְׁוֹקֶעֶת.

קפ

ולכן נאמרו המקומות ברמו, ולא הזכיר כאן החמאים בפירוש, כי כבאן כלל כל המעשים שלהם, ואף מעשים הטובים הנרמזים בכל אלו המקומות, ולא קשה גם מלשון 'במדבר', שהוא מורה גם על ענינים טובים וגשונים [וכן בלשון 'במדבר' רמזו גם על המעשים טובים שבמדבר (וכדלעיל בקושיא ד)]. וכן שאר המקומות נאמרו בלשון רמז וסתם, לרמזו על ב' הבחינות שנעשו שם].

ער האט זיי געזאגט תוכחה [אז] זיי זאלן זיך בארעכענען [אויף] 'אלעס' וואס זיי האבן געטון 'אין די מדבר', ווארן אויף 'אלעמען' דארף מען תשובה טון. מ'דארף תשובה טון [אפילו] אויף די דברים טובים וואס מ'האט געטון, ווי ווייט ערנסט ס'איז געווען, ווי ווייט [מיט] א אמת'ער כח אלקי. און [כל שכן] טאקע אויף די חטאים.

זיי זאלן מפשפש במעשים, צי ימשמש. דאס איז איין זאך.

קפא

ועל דרך זה היה רגיל בפי אבא מארי להזכיר כמא שאומרים כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש 'ופקדתו', היינו גם מעשה איש הצדיק, וחסרונותיו בזה, שעל הכל יביא הקב"ה במשפט על כל נעלם ווי מ'זאגט (בברכת זכרונות למוסף ר"ה) מעשה איש [ופקדתו], כי זכר כל היצור לפניך בא [מעשה איש 'ופקדתו' ועלילות מצעדי גבר, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש]. ווי דער טאטע זכרנו לברכה פלעגט עס^א אייביג נאכצוזאגן^ב, מעשה איש [מיינט] טאקע די 'גוטע' מעשים וואס מ'האט געטון, ופקדתו [מיינט] די 'חסרונות' וואס ס'איז דא אין די גוטע מעשים וואס מ'טוט.

^א מלשון רבינו נראה שהוא ממה ששמע בעצמו מפי אביו [ובזה מובן למה הזכירו בשם אביו דייקא, ולא בשם זקנו]. ועיין זה גם בספרו קדושת יום טוב פרשת וישלח (עה"פ ויבא יעקב שלם) וז"ל: בהקדם מה שפירשתי [נדצ"ל שפי', והוא ר"ת שפירשו (והוא בבניה לעתים כמובא בייטב לב דלהלן)] הפסוק בסוף קהלת (יב, יד), כי את כל מעשה האלקים, היינו המצות ומעשים טובים שהוא לאלקים, גם כן יבא במשפט על כל 'נעלם', היינו המחשבה שהיא נעלמה בפנים, אם טוב ואם רע, אם המחשבה היה בעשיית המצוה טובה, או להיפוך ח"ו. ^ב ובה פירשתי [נדצ"ל פירשו] גם כן מה שאנו אומרים בתפלת ראש השנה, כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקדתו, דהיינו שגם התורה והמצוה המכונים מעשה איש, על דרך דכתיב (ברכה לג, א) איש האלקים, שמעשיו הם מצות ומעשים טובים, ופקדתו היא מלשון ולא נפקד ממנו איש (מטות לא, מט), והיינו חסרונות בהמצוה, מה שלא כיון לקיימה בשלימות כתקונה, גם כן לפני ית"ש בא, ויביאו במשפט גם על זה.

וז"ל בדברי יואל לשבת שובה (אות ח, ד"ה אולם): ואבא מארי זלה"ה היה מרגלא בפומיה לפרש מאמרנו בתפלת מוסף דר"ה, כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקדתו, ד'מעשה איש' היינו המעשים טובים שעשה, וגם ופקדתו היינו חסרונות, מלשון ולא נפקד ממנו איש, דעל כולם נידונין למעלה, אף על המצות ומעשים טובים אם עלו יפה לשם פעלים. [ועיין זה גם בדברי יואל למצאי שמחת תורה (ד"ה ובמצותיך תודונו נפשי)].

^א בשם אחרים, וכנראה שהוא בשם אביו הייטב לב [ומקורו עוד מהישמח משה]. וכמבואר בייטב לב פרשת כי תצא (עה"פ כי יהיה ריב בין אנשים) וז"ל: גם ירמוז למה דכתיב (קהלת שם) כי את כל מעשה האלקים יבא במשפט על כל נעלם וגו', ופירש בבניה לעתים (ורוש ע), כי מלבד העבירות, גם מעשה האלקים המה התורה והמצות, יבא במשפט על כל 'נעלם', מה שהיה במחשבה טמיר ונעלם, אם טוב ואם רע, אם היה למען שמו יתברך לעשות לו נחת רוח, או לכבוד עצמו וכדומה, עד כאן דבריו. ^ב ובה פירשו (קהלת ז, כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה 'טוב' ולא יחטא', באיזה חסרון בהעלם. ^ג וזה שאומרים בראש השנה כי זכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקדתו, פירוש מעשים טובים של האדם, וחסרונותיו, מחשבות אדם ותחבולותיו, לצורך עצמו.

ובייטב פנים לשבת שובה (אות י): כל תשא עון וקח 'טוב' (הושע יד, ג), על דרך שפירשו כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, כלומר לא יחסר במעשה הטוב, בפנים איזה מחשבה זרה וכדומה, כמו אני ובני חטאים (מלכים א' א, כא), [נפירשו] חסרים. ^ד וכמו כן פירשו מאמרנו ביום הזכרון מי לא נפקד קהיום הזה, כי זכר כל היצור אפילו צדיק לפניך בא, מעשה איש ופקדתו, כלומר מעשיו הטובים של איש צדיק, וחסרונותיו, כמו ולא נפקד ממנו איש, שפירשו נחסר. ועל כן אמר תשא עון הלא תעשין, וקח 'טוב' העשין.

ובייטב פנים לשבת שקלים (אות א) מביא פירוש זה על דברי המסילת ישרים דלעיל, וז"ל: נראה לי על פי מאמרם עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לי ימשמש במעשיו. וכתב מהר"ם ליצאטו (במסילת ישרים שם) כי שניהם אמת צדקו יחדיו, יפשפש במעשיו היינו אם לא חטא ועבר, עבירה, ימשמש במעשיו היינו מישמוש

אויף דעם אלעמען ברויך מען תשובה טון.

קפב

איבערדעם האָט ער אויסגערעכנט סתם, נאָר דאָס אלעס איז נאָר געוועזן בַּרְמָז, אין דעם איז געליגן, ווייל ער האָט טאַקע געוואָלט כּוֹלָל זיין 'דאָס' אויך.

קפג

ומה שכתב רש"י מפני כבודן של ישראל הזכיר להם ברמו, הכוונה על מה שבכאן הזכיר גם המעשים הטובים שלא היו בשלימות. ועל כן לא קשה ממה שבמקומות אחרים נאמרו החטאים בפירוש, דשם מיירי מן החטאים שהיו ידועים

איבערדעם [כתב רש"י דהוא מפני כבודן של ישראל, והכוונה כי] אַז ער זאָל אַרויסזאָגן בַּפִּירוּשׁ אַז דעס רירט אָן [אף במעשיהם הטובים] וועגן דאָס שלעכטע²⁰, דאָס האָט ער שוין נישט געוואָלט, וועגן כּוֹבֶדן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. [רק אמר להם ברמו, באופן] זיי זאָלן זיך אַליין באַרעכענען.

אַבער [מה שהוכיחן על] דעם חָטָא אַליין וואָס מ'האָט געטון, האָט ער אויסגערעכנט ווייטער אין די אַנדערע פסוקים [בהמשך הפרשיות], ווען ער שמועסט פונעם חָטָא אַליין.

אַבער דאָ האָט ער כּוֹלָל געווען אַלעס אינאיינעם וואָס אידן האָבן געטון, אַלע עֲשׂוּת, האָט ער געזאָגט בַּרְמָז נאָר טאַקע, וועגן כּוֹבֶדן שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

קפד

ישוב קושיא ב (באופן שלישי)

ועוד נרמז בלשון אֵל 'כָּל' יִשְׂרָאֵל, שאלו הדיבורים נאמרים לכל הדורות, שכל איש ישראל שבכל הדורות יוכל למצוא מה שנוגע אליו בפסוקים שבמשנה תורה. וכעין זה כתב גם באור החיים הק'

נאָר עקסטער [דעם, אין] דער 'כָּל' יִשְׂרָאֵל איז מְרומָז [כל איש ישראל] עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, - דאָכט זיך מיר דער אור החיים הקדוש גיט עפעס אַ זאָג אַזאָ זאָך²⁰, - עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, יעדער טרעפט זיך אין דעם.

במעשים טובים, אם היה כוונתו רצוי לשמים בלתי לה' לבדו, ולא להנאתו וטובתו, להתפאר ולהתגאות, או על מנת לקבל פרס וכדומה, עד כאן דבריו. ○ וזה שאומרים בתפלת ראש השנה כי יזכר כל היצור לפניך בא, מעשה

איש הוא איש צדיק, ופקדונו, חסרונו בהכוונה, מלשון ולא נפקד ממנו איש. ובספר רב טוב (סוף פרשת פקודי) מביא שכבר פירש כן הישמה משה, וז"ל שם: ויתאמץ שיהא בתוך רבים מחשבתו דבוק בה' וך ונקי, אולם אין אדם מבין על עצמו, ויכול להיות אם שתוכיות כוונתו לשמים להרים לבבות ישראל לעבודת הבורא ית', אולי בכל זה נפל בו איהו מחשבה להתפאר וכדומה. אשר על זה אמר מורי זקני זלה"ה, שזה שאומרים בראש השנה כי יזכר כל היצור לפניך בא, מעשה איש זה צדיק, כדאיתא (נח ו, ט) איש צדיק, ופקדונו, וחסרונו, מה שנפל לפעמים ברשת מחשבה זוהי להתפאר.

²⁰ שהעבירות שבעבר, כבר היה ידוע להם גם מקודם, אבל התוכחה על קיום המצות היה ענין חדש שחידש להם עתה עד כמה מגיעה גודל פגם העבירה, שמכניס חסרון גם בקיום המצות. - או שלפי גודל מדריגת הדור שהיו כולם צדיקים, היו מתביישים יותר במה שאף בעת קיום המצות ברוב הזמנים לא היו בשלימות הראוי כל כך. - ועוד יש לומר, לפי שכל אלו החטאים שמנה משה כבר אירע בדור יוצאי מצרים, ולא בדור באי הארץ, אבל המוסר על שלימות קיום המצות, היה שייך אף לדור באי הארץ. (כל זה בדרך אפשר).

²⁰ באור החיים הק' בפרשת (א, א): ורמזו עוד באומרו אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל, פירוש לא לישראל שהיו נמצאים נגלים שם בדור ההוא לבד היו הדברים, אלא לכל ישראל אשר שם היו ואשר עתידין להיות, כי תורה שם משה בדבריו עליונים אלו, ועל כל ישראל לקיים כל דבר הכתוב בדברים אלה, הרי שאין דברים בעולם במדרגה שוה לדברים אלו, והוא מאמר אֵלֶּה הַדְּבָרִים, פירוש ואין דומה להם.

ועיין עוד להלן שם: עוד אפשר שְׁכָלָל במאמר אל כל ישראל, גם לאותן שכבר מתו, שבתוכחותיו דיבר על הראשונים ועל האחרונים, על דרך אומרו (ישע"מ, כז) אֲבִיךָ הָרָאשׁוֹן חָטָא.

אין מְשַׁנֶּה תוֹרָה, איז דאָ דבורים קְדוֹשִׁים פֿאַר יעדען איד.
יעדער איד, אַז מ'זוכט דעם אַמֶּת, קאָן מען זיך טרעפֿן [במשנה תורה].
[ובתנאי] מ'זאָל נאָר נישט זיין פון די תּפֿשִׁי הַתּוֹרָה, וואָס ס'איז לא ידעוּנִי^ט.

קפה

ישוב קושיא ט

וזה נרמז גם בלשון הפסוק שהביא כאן המדרש מוכיח אָדָם 'אַחֲרֵי', דלשון 'אחרי' בכל מקום דרשו שהוא מופלג, והכוונה בכאן על שהביט משה לזמן רחוק ומופלג עד סוף כל הדורות, כשאמר אלו הדיבורים שבספר משנה תורה איבערדעם זאָגט ער מוכיח אָדָם 'אַחֲרֵי', אַחֲרֵי איז מופלג, [ועל דרך שאמר]^ט כל מקום שנאמר אַחֵר סמוך, [און] אַחֲרֵי איז מופלג^ט.
ער האָט אַ 'ווייטן קוק' געהאַט, ער סוף פֿל הדורות האָט ער אַריינגעשטעלט [אין די דיבורים].

איבערדעם דאָס איז דיבורים פֿאַרן גאַנצן פֿלל ישׂראל, ער סוף פֿל הדורות ביו תּחִית הַמֵּתִים, ביו ער [משה רבינו] וועט אַליין קומען מיטן מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ צוואַמען, ליגט דאָ דיבורים.

איבערדעם [שטייט] מוכיח אָדָם 'אַחֲרֵי', ער האָט געהאַט אַ ווייטן קוק, [ווייל ער סוף כל הדורות] ליגט אין דעם.

קפו

התחלת ישוב קושיא י

איבערדעם שפעטער איז חֵן יִמְצָא.
אַזוי ווי אַ מְצִיָּאָה, אפילו וואָס מ'ווייסט נישט [פון פֿריער]. [ההמשך באות קצ]

קפו

ישוב קושיא ח

ומה שדרשו מִמְּחֻלֵּק לְשׁוֹן זה בלעם. כבר פירשתי, דאָף שבלעם אמר רק מה שהושם בפיו מן השמים, אבל הוא הוסיף אחר כך משלו פשטים וזים באלו הלשונות, ובה החליק את ישראל, בסוברים דיען שנאמרו מפיו הוא נאמן גם בפירושם. אבל אחר כך נתגלה ששקר היה בפיו

מִמְּחֻלֵּק לְשׁוֹן, זה בלעם.

ווי איך האָב פֿאַריאָר געזאָגט^ט [שהזכרתי וואָס] כ'האָב שוין אַמאָל געזאָגט לאַנגס^ט,
[דלכאורה צריך ביאור במה שאמרו במדרש] וואָס דער חילוק איז [בין דברי משה לדברי בלעם, והלא] בלעם האָט דאָך נאָר געזאָגט לכאורה [רק מה שָׁשָׂם ה' בפיו], ס'איז דאָך נבואות [מן השמים] דער מַה טַּבו אַהֲלֵיךְ יַעֲקֹב.

^ט וכמו שהאריך רבינו בביאור פסוק זה לעיל בהדרוש (בהנפס בחלק א' של הקונטרס).

^ט בבראשית רבה (מד, ה), ועוד.

^ט ועל דרך זה מפרש ברש"י על משלי שם (כח, כג) וז"ל: אַחֲרֵי חֵן יִמְצָא בעיניו, יותר מִמְּחֻלֵּק לְשׁוֹן. מצינו בבראשית רבה, כל מקום שנאמר 'אחרי' אינו אלא מופלג, 'אחר' סמוך. ובמצודות דוד שם: המוכיח את מי ומפירשו מן העבירה, הנה 'אחר שפירש מן העבירה' ימצא המוכיח חן, יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויפה מעשיו בעיניו. ובפ' המלבי"ם שם: אַחֲרֵי, רצה לומר אחרי חן. רצה לומר אחרי גמר הדברים וסוף כל דבר, אז המוכיח ימצא יותר חן המחליק לשון.

^ט בס"ג דברים תשכ"ו, וכן חזר על זה בס"ג ואתחנן תשכ"ו (לשון קדשו קונטרס קיא ח"א, אות קטז-קכ).

^ט עיין בזה בדברי יואל פרשת בלק (עמוד קט, ועמוד קיח), ועוד.

קפח

נָאֵר עַר הָאֵט גַּעזָאָגט [בתוך לשון הנבואה עצמה] אַזעלעכע 'פֿשָׁטִים' וואָס ס'טויג נישט. און מ'האָט אים געגלייבט, ווייל ער איז דאָך געווען דער גאַנצער 'מאַכער', ס'איז דאָך דורך אים אַראָפּגעקומען [אלו הפסוקים], הָאֵט ער געזאָגט אַזעלעכע פֿשָׁטִים וואָס ס'האָט געשאַדט פֿאַר אידן. [וכגון שהיה מפרש בלשון] לֹא הָבִית אֲנִי בַּיַּעֲקֹב, ער וויל נישט קוקן שלעכטס, אַז מ'וועט זיי נישט שאַטן גאַרנישט, [און] זיי מעגן זינדיגן. דאָס הָאֵט ער געזאָגט 'עקסטער' [כפשט על הלשון, אבל אין זה מכלל דיבורי נבואתו]. ער הָאֵט עס 'אויף דעם אַרױף' [געטייטשט], ער הָאֵט אַזוי געזאָגט 'פֿשָׁט'. אַזוי ווי מ'זאָגט [היינט] די פֿאַלטשע פֿשָׁטִים.

קפט

דאָס הָאֵט בלעם געזאָגט, ס'איז געווען 'מַמְחָלִיק' לִשְׁוֹן, ער הָאֵט 'צוטיילט' דעם לִשְׁוֹן הַתּוֹרָה [להוציא מתוך בחינה האמיתית שלה], הָאֵט ער גענומען, ער הָאֵט עס גענומען גאָר אויף אַן אַנדערע בחינה, ער הָאֵט עס אַנדערש נאָכגעזאָגט.

קצ

המשך ישוב קושיא י

אבל על משה רבינו נאמר מוכיח אדם אחר, לזמן מופלג. דלפי שהוכיח וביאר להם התורה לפי אמיתות הענין, לכן מונח בדיוברים אלו הכל גם עד סוף כל הדורות, ולכן חן 'מַצָּא', שמוצאים בהם תמיד ענינים חדשים אף יותר מן היגיעה, דהוא בדרך מציאה הבא בהיסח הדעת אַבער מִשֶּׁה רַבִּינוּ איז געווען מוכיח אדם אחר, [לזמן מופלג, ווייל ער הָאֵט געזאָגט] דעם אַמְתִּיּוֹת הָעֵנִין [בפירוש דברי התורה, ולכן] אין די דִּיבּוּרִים איז געליגן אַלדִּינגס, אפילו אויף שפּעטער.

אפילו וואָס ס'הָאֵט זיך געדאַכט [שהם] דברי תוכחה, ער זאָגט אַבער [אַז] 'שפּעטער' [איז חן] 'מַצָּא', אַזוי ווי אַ מַצִּיאָה וואָס ס'קומט בהיסח הדעת^ט. שפּעטער הָאֵט מען געזען אַלעס [אַז] אַז דאָס איז [דברים] אַמְתִּיּים. [און] הַלּוּאִי אַז מ'זאָל גיין נאָר אין די דִּרְכִּים וואָס מ'איז מְקוּבָּל פֿון די פּריערדיגע [און] וואָס ס'איז דאָ אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, איז חן 'מַצָּא'.

קצא

גם נרמז בלשון חן 'מַצָּא', שנרמז בדיוברי משה אף עד אחר ביאת המשיח, שעליו אמרו בנמרא שמושיח בא בהיסח הדעת וכמציאה

[וכן] בִּיאַת הַמְּשִׁיחַ ווערט דאָך אַנגערופֿן - זאָגט דאָך די גמרא^ט - ס'איז אַזוי ווי אַ מַצִּיאָה קומט בהיסח הדעת, אַ מַצִּיאָה און עַקְרָב^{טא}. ס'וועט קומען 'פֿתָּאוּם' יְבוּא אַל הַיְכָלוֹ הָאֲדוֹן אֲשֶׁר אַתֶּם מְבַקְשִׁים (מלאכי ג, א), מיט מִשֶּׁה רַבִּינוּ.

^ט וכפירוש הישמח משה בזה, המובא לעיל בהערה טו.

^ט בגמרא סנהדרין (יז): שלשה באים בהיסח הדעת, משיח, מציאה, ועקרב.

^{טא} ועיין במהרש"א (סנהדרין שם): כָּלֵל אלו השלשה בענין זה, אם זכה בהיסח הדעת של משיח, יבא לו משיח בהיסח דעת של מציאה, ששמחה וטובה יהיה לו. לא זכה, יהיה לו ביאת המשיח כהיסח הדעת דנשיכת עקרב, לרעה לו.

וביארור סוף דברי מהרש"א עיין בדברי רבינו בס"ג משפטים תשי"ז [לשון קדשו רכו ח"א, אות עז] וד"ל: אז נישט איז עס בחינת עקרב, [והיינו כ"ן די חֲבָלִים [חבלי משיח] קומען בהיסח הדעת, אַזעלעכע חֲבָלִים וואָס מ'האָט זיך נישט גירעכט אויף זיי.

קצב

ישוב קושיא יא (באופן שני)

על לשון 'חן', איתא במכילתא דאין חן אלא רוח הקודש

[ובלשון] חן זאָגט דאָך דער מכילתא^{עב}, אין חן אלא רוח הקודש, ווי דער מכילתא זאָגט [אויפן פסוק] וְנָתַתִּי חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם (שמות ג, כא), ברענגט ער פֿסוקים אויף דעם, אַז ס'ווערט אָנגערופן חן.

[ועל זה נאמר 'חן' ימצא, כי] דער סוף וועט זיין וועט מען זען [ברוח הקודש אמיתיות התורה].

קצב

וענין רוח הקודש יש בו כמה בחינות, דאף כל השנה והבנה אמיתית שבתורה נקרא רוח הקודש, וכמבואר בגמרא [דהנה] דער אַמְת'ן אַרײַן, אַ השָׁגָה אין די תּוֹרָה, ווערט דאָך אויך אָנגערופן רוח הקודש, זאָגט דאָך די גמרא^{עב} אַזוי אפילו.

נישט נאָר דוקא [נבואה ממש נקרא רוח הקודש, רק] אַמאָל איז פאַרהאַנדן [כגון בחינת] רוח הקודש [גמור, כדרך שראו אצל הצדיקים בעלי רוח הקודש] וואָס מ'הערט מן השָׁמַיִם, מ'איז מְגַלָּה וואָס מ'וועט טון^{עב}.

און ווידעראום [איז פאַרהאַנדן], אַז דער אייבירשטער שיקט אַן אַמְת'דיגן דַעַת' אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה, דאָס ווערט 'אויך' אָנגערופן רוח הקודש.

קצב

[אזוי] זעט מען דאָך אין די גמרא^{עב}, [ווי] זיי ברענגען דאָך^{עב} רֵאיוֹת פון די גמרא. [וואָס] די גמרא זאָגט, ס'איז לא אַבְדָּה [נבואה] מן החכמים, אַז מ'טרעפט איין [די זעלבע] וואָס רבי עקיבא האָט געזאָגט אפילו [או הלכה למשה מסיני. וביאר החתם סופר^{עב},

^{עב} במכילתא בא (פרשה יג): 'וה' נתן [את 'חן' הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם] (כא יב, לו). כמשמעו, דברי רבי ישמעאל. לא הספיקו לומר השאילני, עד שהוא נותן לו. רבי יוסי הגלילי אומר האמינו בס וכו'. רבי אליעזר בן יעקב אומר רוח הקודש שרתה עליהם, והוא אומר השאילני כִּלְךָ המונח במקום פלוני, והוא מוציא ונותן לו. ואין חן אלא רוח הקודש שנאמר (זכריה יב, י) וְשִׁפְכֵתִי עַל בֵּית דָּוִד רֹחַ חֵן וְעַל יְרוּשָׁלַיִם רֹחַ חֵן וְגו'.

^{עב} בגמרא בבא בתרא (דף יב): אמר רבי אבדימי דמן חיפה, מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים. אטו חכם לאו נביא הוא [פירשי:] וכי אין חכם ראוי להיות נביא דקאמר מר ניטלה מן הנביאים וניתנה לחכמים מכלל דמעיקרא לא היתה נבואה לחכמים, הכי קאמר, אע"פ שניטלה מן הנביאים [שאינם חכמים], מן החכמים לא ניטלה [ונביאים יש להן לכב חכמה]. אמר אמימר וחכם עדיף מגביא, שנאמר (תהלים צ, יב) וְנָבֵא לְכָב חֶקְמָה, מי נתלה במי, הוי אומר קטן נתלה בגדול. אמר אביי, תדע [שלא ניטלה מן חכמים], דאמר גברא רבה מילתא ומתאמר דגברא רבה אחריתא כוותיה. אמר רבא ומאי קושיא ודילמא תרווייהו בני חד מזלא נינהו, אלא אמר רבא, תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמר משמיה דר' עקיבא בר יוסף כוותיה [ולכיא למימר בני חד מזלא נינהו, שהרי ר' עקיבא חכם ממנו הרבה]. אמר רב אשי ומאי קושיא, דלמא להא מילתא בר מזליה הוא, אלא אמר רב אשי, תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמר הלכה למשה מסיני כוותיה. ודלמא כסומא בארובה. ולאן טעם יהיב [במילתיה (בתמי)], וכיון דאמר טעמא אין זה כסומא שמכוון לירד בארובה במקרה בעלמא, אלא סברת הלב היא הבאה לו בנבואה, וזכה להסכים להלכה למשה מסיני].

^{עב} ועיין מה שכתב בזה בשו"ת דברי חיים (ח"ב, י"ד סימן קה).

^{עב} בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן רח, ד"ה מ"ש רמכ"ח ב"ה ב'): וז"ל: והיטב אשר דיבר מעלתו כי מה שכתב הראב"ד בהלכות לולב (ח, ה) כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשינו, וכיוצא בזה כמה פעמים, אין רוצה לומר רוח הקודש כמו שהיה לירוד המלך ע"ה וחביריו, אבל היינו רוח ה' על עוסקי תורה לשמה אשר זוכים לכיוון האמת, אפילו אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיהם תושיה כזו, מ"מ הקב"ה בחסדו יהיב חכמתא לחכימא לפי שעה וכו'. ועל דרך זה אמרו חז"ל פרק קמא דבבא בתרא אף על פי שניטלה הנבואה מן הנביאים מחכמים לא ניטלה, לא כמו שהסביר מעלתו שהחכמה לא נטלה מהחכמים, לא משמע כן, אלא הנבואה לא ניטלה מהחכמים, פי' אותו חלק נבואה שמשגי ע"ה חכמתו, שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה (אבות ו, א) בשכלו וחכמתו, אף על פי שאינו בכח תולדות טבע שכלו, רצה ש"ס להוכיח כן ממעשים בכל יום שתלמיד

כַּאֲשֶׁר] ס'איז נישט לויטן טבעיות [שלו, ווייל] לויט זיין שְׂכַל דאַרף ער דאָס נישט משיג זיין. נאָר וואָס'זשע דען, דער בורא כל עולמים העלפט אים אַז ער קומט דערויף, דאָס ווערט דאָך אָנגערופן [און] דאָס איז א טייל דאָס איז אַ חלק פון רוח הקודש, דאָס איז אַ 'בחינה' [פון רוח הקודש] ווי די גמרא זאָגט^ע.

קצה

וזה שנאמר מוכיח אדם את חברו 'חן' ימצא, שלאחר זמן זוכין למצוא השנות אמיתיות בדיבורי התורה שאמר משה איבערדעם זאָגט ער מוכיח אדם, 'אתרי' [כלשון אתרי] מופלג, 'חן' ימצא, אַז מ'קאן [שפעטער] טרעפן בהיסח הדעת [הבנה וחידושים של אמת] אין די תורה הקדושה. [ובתנאי] אַז מ'זוכט דאָס אַמיתיות [התורה], אַז מ'איז נאָר נישט פון די 'תופשי' התורה [אותן שהתורה אצלם 'בתפיסה' ומאסר] אַזוי ווי איך האָב פריער געזאָגט^ט דעם פֿשט, ס'זאָל נישט זיין חס ושלום אין אַ תפיסה ביי זיי, די תורה הקדושה. איבערדעם איז 'חן' ימצא, טרעפט מען דעם 'אמת' [שבתורה]. [ולאפוקי] מִמְּחֻלֵּיק לְשׁוֹן זה בלעם [שהכניס פשטים כוזבים בדברי התורה].

קצו

ברכת הקודש

דער בורא פֿל עולמים זאל העלפן:
מ'זאל מיר די זכיה האָבן, מ'זאל מיר געהאַלפן ווערן במהרה.
הימים האָלו יתהפכו לְשׁוֹן וּלְשִׁמְחָה.
דער בורא פֿל עולמים זאל מאיר עיני ישראל זיין, מ'זאל מיר זען דעם אמת אין די תורה הקדושה.
מ'זאל זיך פירן בדרך האמת.
מ'זאל מיר זוכה זיין במהרה [אז] מ'זאל דערלייכטן די אויגן, באור התורה הקדושה.
מ'זאל מיר דבוק זיין בקדושתו יתברך שמו, מיטן דרך האמת.
ביז מ'וועל מיר זוכה זיין צו זען במהרה [צו] ישועת כל ישראל וּשְׂמֻחָתָן, די ישועה שלימה. בהתרוממות קרן התורה וישראל, ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

חכם משיג לשכליותו של ר' עקיבא, דאמר מילתיה מעצמו ואשתכח משמיה דר' עקיבא כוותיה, ואנו יודעים שאין שכלו של זה מגיע לעקבות דר' עקיבא, שמע מינה על דרך נבואה כנ"ל, וגם אשתכח הלכה למשה מסיני כוותיה. ודחי ש"ס דילמא כסומא בארובה ובלי דעת מילין יכביר, ובמקרה בעלמא, ואין כאן הוכחה, ומסיק ולא טעמא יהיב, שמע מינה שהוא כעין נבואה של חכמה.

^ט ועיין בזה בס"ג בהעלותך תשט"ז, ובדברי יואל (ריש פרשת וירא, ובפרשת קדושים עמוד קג).

ועיין עוד בחובות הלבבות (חשבון הנפש פרק ג, חשבון כא): וכשיתמיד על זה, ימצא לו הבורא בקשותיו, ויפתח לו שערי ידיעתו, ויחזק שכלו ואבריו לעמוד במצוותיו אשר למעלה מיכולתו, מדרגה אחר מדרגה, כמו שנאמר (ישעי' מח, יז) אני ה' אֱלֹהֶיךָ מִלְמַדְךָ לְהוֹעִיל מְדֻרֶיךָ בְּדֶרֶךְ תִּלְךָ וכו', כמעט שתדמה לנבואה הבאה מאת האלקים. וכן בשאר החכמות, כי התלמיד ימצא בלבו - כשהוא משתדל בחכמה - כח עליוני רוחני, אין בכח אדם להועילו בו, ולזה אמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא יב.) חכם עדיף מנביא, ואמר אליהוא (איוב לב, ח) אֲכַן רוּחַ הָיָא כְּאֲנוּשׁ.

